

บทที่ 3

การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์สัมพันธจินตา

คัมภีร์สัมพันธจินตา เป็นคัมภีร์ประเภทตำราไวยากรณ์ ที่อธิบายเฉพาะเรื่องการกรหรือวากยสัมพันธ์ภาษาบาลี โดยอาศัยสูตรเป็นหลักฐานยืนยันกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ จึงนับว่าเป็นตำราไวยากรณ์ประเภทมีสูตรเล่มหนึ่ง

เนื่องจากสูตรในคัมภีร์นี้ ไม่ได้เป็นสูตรที่ท่านผู้รจนาดังขึ้นเองตั้ง เช่นตำราไวยากรณ์มีสูตรต้นสายที่สำคัญทั้ง 4 สาย คือ คัมภีร์อัสฏาธยายีไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิ คัมภีร์บาลีไวยากรณ์กัจจายนะ โมคคัลลนานะ และสัทหนิติ จึงเป็นปัญหาว่าท่านใช้สูตรบาลีไวยากรณ์ของสายใดหรือท่านดัดแปลงรูปคำมาจากไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิ ให้เป็นคำบาลีโดยตรง¹

เพื่อตอบปัญหานี้ จึงควรศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สัมพันธจินตา เปรียบเทียบกับคัมภีร์ไวยากรณ์ต้นสายที่สำคัญ แล้วหาผลสรุปการเปรียบเทียบว่า คัมภีร์นี้ใช้สูตรไวยากรณ์สายใด มีความสัมพันธ์ในด้านเนื้อหา กับคัมภีร์ต้นสายเล่มใด อันจะเป็นผลให้ทราบว่าคัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์สายใดด้วย

คัมภีร์ไวยากรณ์ต้นสายที่สำคัญ

1. คัมภีร์อัสฏาธยายี (Aṣṭāthyāyī) หรืออัสฏาธยายีในภาษาไทย

ศัพทานุศาสน์ (Śabdānusāsana) เป็นชื่อไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุดที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ผู้ประพันธ์ คือ ปาณินิ (Pāṇini) [ซึ่งในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานใช้ว่า ปาณินิ (สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2526: 11737)] เข้าใจกันว่า ปาณินิมีชีวิตอยู่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 3 ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คัมภีร์นี้-

¹ เนื่องจากมีลักษณะของคำบางคำชวนให้คิดเช่นนั้น เช่น คำว่า อนุตฺต (ไม่เป็นอวฺตฺต ตามแบบคำบาลีทั่วไป) อฺจฺจเต (ไม่เป็น วฺจฺจเต) คุรฺ (ไม่เป็นครฺ) เป็นต้น

แบ่งออกเป็น 8 ภาค หรือ 8 อธิบายะ ไวยากรณ์นี้จึงมีชื่อว่า อัญญาธยายี หรือ อัญญัม ปาณินียัม ด้วย

คัมภีร์อัญญาธยายีเป็นคัมภีร์ประเภท "มีสูตร" คือ ขึ้นต้นด้วยสูตรและตามด้วยวฤตติ วิธีการนี้ได้เป็นแม่แบบในการเขียนตำราไวยากรณ์บาลีสันสกฤตเรื่อยมา สูตรทั้งสิ้นของปาณินิมี 3,996 สูตร แต่ละสูตรนั้นสั้นมาก และจะอ่านเข้าใจได้ก็โดยอาศัยคำอธิบายเท่านั้น (เช่น ในสมัยแรก ๆ ต้องอาศัยมหาภาษาชะของปตัญชลี)

ไวยากรณ์ของปาณินิเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความคิดจนเราได้มีวิชาภาษาศาสตร์ในทุกวันนี้ ถึงแม้จะถือตามความคิดทางวิชาการปัจจุบัน ไวยากรณ์นี้ก็ยังสามารถนับได้ว่าละเอียด และสมบูรณ์ที่สุดเล่มหนึ่ง ปาณินิเข้าใจลักษณะการวิเคราะห์เสียงทางภาษาศาสตร์ปัจจุบันเป็นอย่างดี ความคิดเหล่านี้จะเห็นได้ตั้งแต่ในบท "ปรตยาหาระ" ในตอนต้นของไวยากรณ์ ซึ่งประกอบด้วยสูตรสั้น ๆ จำนวน 14 สูตร ที่ใช้ในการตั้งอักขระเพียงตัวเดียว หรือสองตัวเป็นสัญลักษณ์แทนศัพท์ไวยากรณ์ (เช่น ac = สระทั้งหมด, an = สระและพยัญชนะกึ่งสระ, jaś = พยัญชนะ Aspirated และ Sonant ทุกตัว)

ในด้านเนื้อหา อธิบายะที่หนึ่งและที่สองกล่าวถึงศัพท์ที่ใช้ในไวยากรณ์ เช่น คุณ วฤตติ ปริภาษา ธาตุ วิภณะ วิภक्ति การก ฯลฯ อธิบายะที่สาม ที่สี่ และห้ากล่าวถึงการสร้างคำ ปัจจัย กฤต และศัพท์ิต อธิบายะที่หก ที่เจ็ด และแปดกล่าวถึงสนธิและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในคำในกรณีต่าง ๆ²

สูตรการกของปาณินิมีตั้งแต่สูตรที่ 532-946 รวม 415 สูตร³

2. คัมภีร์กัจจายณะ

ในคำนำคัมภีร์กัจจายณะที่วัดท่ามะโอจัดพิมพ์ เล่าถึงประวัติคัมภีร์ว่า

คัมภีร์กัจจายณะปกรณ์ คือ ตำรานิรุตติศาสตร์ภาษาบาลี ที่มีมาช้านานประมาณ 2,000 กว่าปีมาแล้ว เป็นตำราที่มีอายุแก่กว่าบรรดาตำราบาลีไวยากรณ์ทั้งหมด แต่งในประเทศอินเดีย ท่านผู้รจนามีด้วยกัน 3 รูป คือ

²วิสุทธ์ บุษยกุล, วิสุทธ์นิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: ธเนศวรการพิมพ์, 2520), หน้า 438.

³Bhaṭṭoji Dīkṣita, The Siddhānta Kaumudī, 2 Vols. Vol. I Edited and Translated by S.C. Vasu (Delhi: Motilal Banarsidass, 1906), pp. 326, 384.

1. อาจารย์กัจจายนเถระ รัตนสูตร คือ กฎข้อบังคับ
2. อาจารย์สังฆนันท์เถระ รัตนาวุตติ คือ คำอธิบายความของสูตร
3. อาจารย์พรหมทัตตเถระ รัตนอุททาธรม์ คือ ตัวอย่างประกอบ...

ได้มีนักปราชญ์บาลีไวยากรณ์หลายท่าน ที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับอาจารย์กัจจายนเถระผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนะหลายมติ ซึ่งพอจะสรุปได้เป็น 2 ยุค 2 มติ คือ

1. ปราชญ์ในยุคกลางประมาณ พ.ศ. 1200 ถึง พ.ศ. 2000 มีอาจารย์วชิร-พุทธิเถระผู้รจนาคัมภีร์นยาสา หรือ มุขมัตตนิ วัฒนาศของคัมภีร์กัจจายนปกรณ์ เป็นต้น มีความเห็นว่า อาจารย์กัจจายนเถระ เป็นรูปเดียวกันกับพระมหากัจจายนเถระอสีติมหาสาวก ผู้เป็นประมุขหรืออาจารย์ใหญ่แห่งสำนักศึกษาเมืองอวันตี ทั้งชี้ให้เห็นว่า พระมหากัจจายนเถระได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสสูตรไว้สูตรหนึ่งว่า "อตุโถ อกฺขรสนฺญาโต" (เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้ด้วยอักษร) ท่านจึงได้เอาสูตรพุทธภาษิตนั้นมาตั้งเป็นสูตรแรก ในสูตรกัจจายนปกรณ์ แล้วท่านก็แต่งสูตรเพิ่มอีก 672 สูตร รวมเป็น 673 สูตร

2. ปราชญ์ในยุคหลังประมาณ พ.ศ. 2100 เป็นต้นมา มีความเห็นว่า อาจารย์กัจจายนเถระ ไม่ใช่พระมหากัจจายนเถระองค์อสีติมหาสาวก เพราะพระคันถรจนอาจารย์ในยุคหลังนี้ ชอบเอาชื่อของพระเถระองค์สำคัญในยุคสมัยครั้งพุทธกาล มาตั้งเป็นชื่อ เช่น พระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์โมคคัลลานะ ซึ่งเป็นตำราบาลีไวยากรณ์ที่มีชื่อเสียงในบรรดาตำราไวยากรณ์คัมภีร์หนึ่ง ก็มีชื่อพ้องกับพระโมคคัลลานเถระองค์อัครสาวก ทั้งสูตร "สกมนฺหวาทาทินฺญาจ" ในคัมภีร์กัจจายนปกรณ์ ตอนนามกัณฑ์ กัณฑ์ที่ 3 ก็เป็นเครื่องยืนยันอีกข้อหนึ่ง เพราะสูตรนี้เป็นพระนามของพระราชาองค์หนึ่งในสมัยสังคายนาครั้งที่ 3 และในการกัณฑ์ สูตร "โย กโรติ ส กตุตา" มีอุททาธรม์ ๓ หนึ่งว่า "อุปกตุเตน มาโร พฺนุโธ" (พระอุปกตุตเถระมัดพระยามารไว้) ก็เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่า อาจารย์กัจจายนเถระผู้รจนาคัมภีร์กัจจายนปกรณ์ ไม่ใช่พระมหากัจจายนเถระในครั้งพุทธกาล เพราะพระอุปกตุตเถระ มีปรากฏในสังคายนาครั้งที่ 3 นี้

4

...

คัมภีร์กัจจายนะ มีสูตรการกตั้งแต่สูตรที่ 271-315 รวม 45 สูตร⁵

⁴ พระกัจจายนเถระ, กัจจายนเวैयाกรณ์ (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, 2521), หน้า คำนำ. (อัครสำเนา).

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50, 63.

3. คัมภีร์โมคคัลลานะ

สุภาพรรณ ณ บางช้าง อธิบายว่า

สำนักนี้เริ่มขึ้นในสมัยพระเจ้าปรักรมพาทที่ 1 (ค.ศ. 1153-1186) มีตำราไวยากรณ์ชื่อ โมคคัลลานวยากรณ์ หรือบางทีก็เรียกว่า ตำราสัททลักษณะ ตำราไวยากรณ์ในสำนักนี้ได้รับอิทธิพลจากไวยากรณ์สันสกฤตมาก และภาษาบาลีที่ใช้กันในระยษนี้ก็มีลักษณะเป็นแบบผสมสันสกฤต (Sanskritized Pali) W.Geiger วิจัยว่า ตำราไวยากรณ์ของพระโมคคัลลานะดีกว่าตำราของกัจจายนะมาก เพราะมีการวิเคราะห์แสดงลักษณะทางภาษาศาสตร์ของภาษาบาลีอย่างชัดเจน นอกจากนี้การจัดแบ่งประเภทหน้าที่ของคำตามลักษณะไวยากรณ์ ในตำราของพระโมคคัลลานะมีระบบที่ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจง่ายกว่า ในการเขียนตำรานี้ พระโมคคัลลานะได้ศึกษาค้นคว้า จากตำราหลายเล่ม เช่น ตำราไวยากรณ์ของปาณินิ ตำราที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของพระโมคคัลลานะมากที่สุด คือ ตำราไวยากรณ์ของจันทรโคมิน...⁶

คัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์มีสูตรทั้งหมด 808 สูตร สูตรนาม 241 สูตร ในสูตรนามนี้ มีสูตรการปนอยู่ 41 สูตร คือ ตั้งแต่สูตร โมค. 2/2 ถึง สูตรโมค. 2/40⁷

4. คัมภีร์สัททนีติ

ในคำแนะนำของคัมภีร์สัททนีติ ซึ่งวัดท่ามะโอได้จัดพิมพ์โดยปริวรรตมาจากอักษรพม่าได้ให้รายละเอียดว่า

สัททนีติปกรณ์ เป็นตำรานิรุกติศาสตร์ภาษาบาลีที่นักปราชญ์ นักศึกษาบาลีไวยากรณ์ทั่วโลกพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ยอมรับนับถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นเยี่ยมที่กว้างขวางที่สุดในบรรดาตำราไวยากรณ์ที่มีอยู่ พระอัครคังสะมหาเถระเมืองอริมีทนะ หรือเมืองประกัน ประเทศพม่า เป็นผู้รจนา เมื่อแปดร้อยกว่าปีมาแล้ว

⁶สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา (กรุงเทพมหานคร: ศักติโสภาคการพิมพ์, 2526), หน้า 430.

⁷พระโมคคัลลานเถระ, โมคคัลลานวตติวิวรรณปญฺจิกา (โมคคัลลานสูตรปาโร) (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, 2521), หน้า 3-5. (อัครสำเนา)

ในคัมภีร์สาสนาลังการะและคัมภีร์สาสนวังสัปทปิภา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สมเด็จพระ-
 สัมพรราชบัญญัติสาหมิประเทศพม่า ทรงแปลจากคัมภีร์สาสนาลังการะซึ่งเป็นภาษาพม่ามา
 เป็นบาลีอักษรพม่า ตามคำขอร้องของพระเถระชาวลังกาได้กล่าวไว้ว่า ในกาลครั้งนั้น
 เมืองอริมีทนะมีพระมหาเถระ 3 รูป เป็นผู้ฉลาดแตกฉานในไวยากรณ์และพระไตรปิฎก
 พร้อมด้วยอรรถกถา คือ พระมหาอัครบัณฑิตเถระ 1 พระอัครบัณฑิตเถระ ศิษย์ของพระ
 มหาอัครบัณฑิตเถระ 1 พระอัครวงสเถระ หรือ พระอัครวงสอาจารย์ หลานและศิษย์-
 ของพระอัครบัณฑิตเถระ 1 เฉพาะพระอัครวงสเถระ นักปราชญ์ทางไวยากรณ์ยกย่อง
 ว่าเป็นประจักษ์แก่วินัยระดับบนเศียรของเหล่าบัณฑิต ท่านได้รจนาสัททนีติปกรณ์อันเป็น
 ตำราบาลีไวยากรณ์ใหญ่ เมื่อพุทธศักราช 1697 ในรัชกาลพระเจ้าอลองสิ้ตู ซึ่งครอง
 ราชสมบัติ พ.ศ. 1635 ถึง 1710 แต่ในคัมภีร์คันทวงสะ ชื่อปิฎกัตตอตะมาย ซึ่งเป็น
 คัมภีร์ที่แต่งที่หลังคัมภีร์สาสนวังสัปทปิภา 27 ปี กลับกล่าวไว้ว่า พระอัครวงสเถระรจนา
 สัททนีติปกรณ์ในรัชกาลพระเจ้าจะสวา ซึ่งครองราชสมบัติ พ.ศ. 1777 ถึง 1793
 ถ้าพิจารณาดูแล้วน่าเชื่อถือตามคัมภีร์สาสนาลังการะ...

สัททนีติปกรณ์ แบ่งออกเป็น 3 กัณฑ์ 3 เล่มใหญ่ คือ

- สุตตมาลา พวงมัลลยสูตร หรือหมวดสูตร
- ปทมมาลา พวงมัลลยบท หรือหมวดคำ
- ธาตุมาลา พวงมัลลยธาตุ หรือหมวดธาตุ

สัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา ไทยเราเรียกว่า จุฬสัททนีติ มีสูตร 1347 สูตร สูตรการก
 128 สูตร⁸

คัมภีร์นี้ ผู้วิจัยไม่ได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์สัมพันธจินตาดด้วยเหตุผล
 2 ประการ คือ

1. คัมภีร์นี้แต่งขึ้นในช่วงเวลาไม่ห่างกันมากกับคัมภีร์สัมพันธจินตา (สัทท-
 นีติแต่งเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ. 1697-1793 สัมพันธจินตาแต่งเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ.
 1778-1809) และผู้แต่งอยู่คนละประเทศกัน คือพม่ากับลังกา ทำให้น่าเชื่อว่าคัมภีร์นี้ยังไม่มี
 อิทธิพลไปถึงคัมภีร์สัมพันธจินตาในระยะนั้น

⁸ พระอัครวงสอาจารย์มหาเถระ, สัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลา) (ลำปาง: วัด-
 ท่ามะโอ, 2521), หน้า คำแนะนำ. (อัครสำเนา).

2. คัมภีร์สัมพันธจินตา มีลักษณะปรากฏค่อนข้างชัดเจนว่า ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต แต่คัมภีร์สันนิษฐานเป็น "ไวยากรณ์ที่ตั้งฐานอยู่บนพระไตรปิฎก"⁹ แนวเขียนจึงเป็นคนละทางกัน ไม่น่าที่จะมีอิทธิพลต่อกัน

แนวความคิดในเรื่องสายไวยากรณ์ของคัมภีร์สัมพันธจินตา

แม้ว่าคัมภีร์สัมพันธจินตา จะมีแนวโน้มว่าได้รับอิทธิพลมาจากไวยากรณ์สันสกฤตดังกล่าวแล้ว แต่คัมภีร์นี้ก็จัดว่าเป็นคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ ไม่ใช่ไวยากรณ์สันสกฤต จึงน่าจะเป็นไวยากรณ์สายใดสายหนึ่งใน 2 สายคือ สายกัจจายนไวยากรณ์ หรือสายโมคคัลลานไวยากรณ์

นักปราชญ์ทางภาษาบาลีสันสกฤตปัจจุบัน ได้แสดงความเห็นต่างกันอย่างออกไป ดังนี้

วิลเฮล์ม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) มีความเห็นว่า "ผลงานทางไวยากรณ์ที่เป็นสายกัจจายนะ คือ คัมภีร์นยาสะ คัมภีร์สุตตนิเทศ ของพระฉปะทะ คัมภีร์สัมพันธจินตา ของพระสังฆรักชิตะ..."¹⁰

จี.พี. มาลาละเสเกระ (G.P. Malalasekera) มีความเห็นว่า "ตำราไวยากรณ์สัมพันธจินตานี้ มีรากฐานจากไวยากรณ์โมคคัลลานะ ซึ่งท่านพระสังฆรักชิตกล่าวว่าเป็นครูของท่าน..."¹¹

คณะพระเถระผู้ชำระคัมภีร์สันนิษฐานมาลา (วิโสถกตุเถระ) แสดงความเห็นว่าเป็น

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า คำแนะนำ.

¹⁰ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language (Delhi: Oriental Book Reprint Corporation, 1978), p. 50.

¹¹ G.P. Malalasekera, The Pali Literature of Ceylon (Colombo: Gunasena Co. Ltd., 1958), p. 199.

โมคคัลลานพญากรณสส ปริวารภูตา ปน คนถา พหู โทษติ. เตสุ สัมภร-
 ขิตมหาสามิตฺเถเรน วิริจิตา สารตฺถวิลาสินีนามิกา ปญฺจิกาฎีกา จ, เตนเว
 รจิตา สุตฺตสัทฺตติ จ สมฺพนฺธจินฺตา จ, ...¹²

คัมภีร์ที่เป็นบริวารของโมคคัลลานพญากรณมีมาก ในจำนวนคัมภีร์เหล่านั้น ก็มีคัมภีร์
 สารตฺถวิลาสินีปญฺจิกาฎีกา 1 คัมภีร์สุตฺตสัทฺตติ 1 คัมภีร์สัมพนฺธจินฺตา 1 ซึ่งพระสังฆ-
 รัคขิตมหาสามิตฺเถระ รจนเอาไว้ ...

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ให้ความเห็นว่า

...พอสรุปรายชื่อหนังสือที่สำคัญในสำนักกัจจายนะนี้ ได้ดังนี้

1. คัมภีร์นยาส หรือ มุขมัตถทีปนี ของพระวิมลพุทธิ
2. คัมภีร์นยาสประทีป อรรถกถาอธิบายขยายความคัมภีร์นยาสของพระฉปะ
 เขียนเมื่อประมาณ ค.ศ. 1181
3. คัมภีร์สุตตนิทเทส ของพระฉปะ
4. คัมภีร์สัมพนธจินตา ของพระสังฆรัคขิต...¹³

อาจารย์อุ ธัมมานันตะ เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ให้ความเห็นว่า
 "ไม่อาจบอกได้ว่า คัมภีร์สัมพนธจินตานี้ อยู่ในสายคัมภีร์ไวยากรณ์ใด แต่ก็ใช้สูตรของโมคคัล-
 ลานไวยากรณ์มากอยู่"¹⁴

ข้อพิจารณาว่าคัมภีร์สัมพนธจินตาเป็นสายโมคคัลลานไวยากรณ์

เพื่อเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการ ผู้วิจัยขอเสนอเหตุผลเพื่อแสดงว่าคัมภีร์-
 สัมพนธจินตานี้ เป็นไวยากรณ์ในสายใด

¹² พระอัครกวังสมหาเถระ, สหุทธิสุตฺตมาลา (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์พุทธศาสนสภา, 2508), หน้า ๓. (อักษรพม่า).

¹³ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า 428.

¹⁴ สัมภาษณ์ อุ ธัมมานันตะ, เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง, 25 มิถุนายน 2531.

1. พิจารณาจากเนื้อหาในคัมภีร์

1.1 พิจารณาจากตัวสูตร คำอธิบาย และอรรถาธิบาย โดยใช้ตารางเปรียบเทียบ

คัมภีร์ต้นสายที่นำมาเปรียบเทียบ กับคัมภีร์สัมพันธจินตา คือ คัมภีร์อัชฎาธยายี คัมภีร์กัจจายณะ และคัมภีร์โมคคัลลานะ โดยเปรียบเทียบเนื้อหาเฉพาะที่ตรงกัน หรือคล้ายคลึงกัน ตรงกันหมายถึง ตรงทั้งรูปคำและความหมายทางไวยากรณ์ คล้ายคลึงกัน หมายถึง รูปคำแตกต่างกัน แต่ยังคงความหมายหรือจุดประสงค์ทางไวยากรณ์เหมือนกัน จัดเรียงลำดับก่อนหลังตามที่ปรากฏในคัมภีร์สัมพันธจินตา และยึดคัมภีร์สัมพันธจินตาเป็นหลักเทียบ

คัมภีร์อัชฎาธยายี ผู้วิจัยได้อาศัยหนังสือ *The Ashtādhyāyī of Pāṇini* ของ Vasu¹⁵ เป็นหลัก ซึ่งบอกเป็น อัธยายะ ปาठะ และสูตร ตามลำดับ เช่น ป. 2/3/5 หมายถึง ปาถินีสูตร อัธยายะที่ 2 ปาठะที่ 3 สูตรที่ 5

คัมภีร์กัจจายณะ ผู้วิจัยได้อาศัยหนังสือ *กัจจายนวฺยากรณิ* ของวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง¹⁶ บอกเป็นสูตร เช่น ก.298 หมายถึง สูตรกัจจายณะลำดับที่ 298 (คัมภีร์กัจจายณะ ท่านวางสูตรเรียงลำดับกันไปตลอดทั้งคัมภีร์)

คัมภีร์โมคคัลลานะ ผู้วิจัยได้อาศัยหนังสือ *โมคคัลลานวฺตฺติวิวรรณปญฺจิกา* ของวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง¹⁷ บอกเป็นกัณฑ์ สูตร ตามลำดับ เช่น โมค. 2/3 หมายถึง

¹⁵Srīśa Chandra Vasu, ed. & tr. *The Ashtādhyāyī of Pāṇini*, 2 Vols. 2nd ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1962), pp. 168-205, 277-305.

¹⁶พระกัจจายนเถระ, *กัจจายนวฺยากรณิ*, หน้า 50-63.

¹⁷พระโมคคัลลานเถระ, *โมคคัลลานวฺตฺติวิวรรณปญฺจิกา (โมคคัลลานพฺยากรณิ)*, หน้า 10-46.

โมคคัลลานไวยากรณ์ กัณฑ์ที่ 2 สูตรที่ 3

คำแปลแต่ละสูตร ถือเอาคำแปลที่ได้แปลไว้แล้ว ในบทแปลของวิทยานิพนธ์นี้ โดยบอกหน้าไว้ในช่อง "หน้าคำแปล" เฉพาะของคัมภีร์สัมพันธจินตา ส่วนคำแปลของคัมภีร์ที่เหลือ ได้ถือเอานัยของคัมภีร์สัมพันธจินตาคำย เนื่องจากผู้วิจัยได้คัดเลือกเนื้อหาที่ตรงกันหรือคล้ายคลึงกันดังกล่าวแล้ว อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์หาผลการเปรียบเทียบจะพิจารณาเฉพาะเนื้อหาที่ตรงกันเท่านั้น

จำนวนสูตรที่คัมภีร์สัมพันธจินตาอ้างอิง มีทั้งหมด 29 สูตร เป็นสูตร "การก" ทั้งหมด การเปรียบเทียบจึงจำกัดวงอยู่ในสูตรทั้ง 29 นี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์สัมพันธจินตากับคัมภีร์ทั้ง 3 ข้างต้น โดยเฉพาะเพื่อตัดสินว่าคัมภีร์สัมพันธจินตาเป็นสายกัจจายนะหรือโมคคัลลานะ ความจริงชื่อ "การก" นี้ ไม่ปรากฏอยู่ในกัณฑ์ใด ๆ ของคัมภีร์โมคคัลลานะ ทั้งนี้ เพราะท่านรวม "การก" ไว้ใน สยาทิกัณฑ์ที่ 2¹⁸ อันเป็นเรื่องของนามนั่นเอง ส่วนคัมภีร์อัชฎาธยายีและกัจจายนะ ท่านจัด "การก" ไว้เป็นเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ จึงมีชื่อ "การก" อยู่ในคัมภีร์ทั้ง 2 ชัดเจน

¹⁸ พระโมคคัลลานเถระ, โมคคัลลานวุดติวิวรรณญจิกา (โมคคัลลานสูตรปาโร), หน้า 3-14. (อัครสำเนา).

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.1

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าค่าแปล
ปา.2/3/5	กาลาธวโนรตุนตส์โยเค.	กาลสพฺทเหตุโย'ธวสพฺทเหตุยสจ ทูติยา วิกฤติรภาติ อตุนตส์โยเค คมฺยมาเน.	มาสมีเต, มาสึ กลฺยาณี, โกรศึ กุฏฺลา นที, โกรศึ ปรวตะ. นอกนี้ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
ก.298	กาลทุธานมจฺจนตส์โยเค.	กาลทุธานํ อจฺจนตส์โยเค ทุตฺติยาวิกฤติ โทติ.	มาสึ สชฺฎายติ, โกสึ สชฺฎายติ, นอกนี้ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
โมค.2/3	กาลทุธานมจฺจนตส์โยเค.	กิริยาคุณทพฺเพหิ สากฺลฺเลน กาลทุธานํ สมฺปนฺโธ อจฺจนตส์โยโค, ทสฺมี วิญฺญายมาเน กาลสพฺทเหตุ อตุนตส์โยเค จ ทุตฺติยา โทติ.	มาสมีเต, มาสึ กลฺยาณี, มาสึ คุพฺธานา, โกสมมีเต, โกสึ กุฏฺลา นที, โกสึ ปพฺพโต.	
ส. 130/4	กาลทุธานมจฺจนตส์โยเค.	กิริยาคุณทพฺเพหิ สากฺลฺเลน กาลทุธานํ สโยโค สมฺปนฺโธ อจฺจนตส์โยโค.	ตรงกับโมคคัลลานะทั้งหมด.	185

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.2

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/2	กรรมณี ทวีตียา	อุกสรุวตโสะ การุยา อธิปรัยาทิสฺหุ ตฺริษฺหุ. คำอธิบายอื่นไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	อธิกเทวตตฺ. ตัวอย่างอื่นไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
ก.299	กมฺมปฺพวณฺเญยฺยตฺเต	กมฺมปฺพวณฺเญยฺยตฺเต ทฺตฺติยาวิภตฺติ โทติ.	ไม่มีตัวอย่างตรงกับสัมพันธจินตา.	
โมคฺ.2/7	ธฺยาทฺทฺธิ มฺตฺตา	ธฺยาทฺทฺธิ มฺตฺตโต ทฺตฺติยา โทติ.	ธฺริตฺถ มํ ปฺตฺติกาเย (ขุ. ชา. 27/480), อนฺตฺรา จ ราชคทฺ อนฺตฺรา จ นาลนฺทฺ (ที.สี.9/1).	
ส. 131/1	ธฺยาทฺทฺธิ มฺตฺตา.	ละไว้ (คำว่า "ละไว้" นี้ ในตาราง หมายถึง ท่านผู้รจนานำมาให้คำอธิบาย สูตรไว้).	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมาข้างบน.	185

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.3

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วถฺตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/90	ลกฺขณิตถมฺภุตาชฺยานภาค- วิปัสสาสุปฺรติ ปฺรยวระ.	ลกฺขณํ อิตถักฺกุตาชฺยานเภาเค วิปัสสาเย จ พิชยภุตาเย ปฺรติ ปฺริ อนุ อิตฺเตเยเต กรุมปฺรจณียสฺสชฺญา ภวตฺติ.	วถฺกฺษํ ปฺรติ ปฺริ อนุ วิทฺโยคเต วิทฺยตฺ. สาธฺรฺเทวทฺโต มาตฺรํ ปฺรติ ปฺริ - อนุ. (ใช้ ปฺรติ ปฺริ หรือ อนุ) ตัวอย่างอื่นไม่ตรงกับ สัมพันธจินตา.	
ก.299	กมฺมปฺปวจณียยฺตุเต.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมคฺ.2/8	ลกฺขณิตถมฺภุทวิจฺจาสุวณฺเฑ.	ลกฺขณาทีสุวตฺเตสุวณฺเฑ ยฺตุตฺตมฺหา ทฺติยา โทติ.	รฺกฺษมภิ วิชฺโชคเต วิชฺชํ, สาธฺ เทวทฺโต มาตฺรมภิ, รฺกฺษํ รฺกฺษํ อภิ ทิฏฺฐตฺติ.	
ส. 131/3	ลกฺขณิตถมฺภุทวิจฺจาสุวณฺเฑ.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลภาวะทั้งหมด.	185

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.4

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/90	ลักษณะคฤมุกตาชยานภาค - วิปัสสาสู ปุริติ ปยุณวะ.	เหมือนตารางลำดับ 1.1.3	เหมือนตารางลำดับ 1.1.3	
ก.299	กมฺมปฺวาจเนยฺยคฺเต.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมคฺ.2/9	ปติปรีติ ภาค จ.	ปติปรีติ ยุคตฺมหา ลุขณาทีสุ ภาค จคฺเต ทุติยา โทติ.	รุกข์ ปติ วิชฺโชตเต วิชฺช, ตัวอย่างอื่นไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 132/1	ปติปรีติ ภาค จ.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลภาวะที่ยกมาข้างบน.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.5

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/90	ลกษณัตถุณมุกตาชยานภาค- วิปัสสาสู ปุริตี ปุริยวระ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.3	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.3	
ก.299	กมุขปวงนียยุตเต.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมค.2/10	อนุนา.	ลกษณาที่ส่วตุเถสวณุนา ยุตตุมหา หุตติยา โหติ.	รูกขมนุ วิชฺโชตเต วิชฺชุ, ตัวอย่างอื่นไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 132/2	อนุนา.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมาข้างบน.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.6

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วุตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/85	ตถตฺตียารุเถ	อนุสพฺพ สตถตฺตียารุเถ ทุโยตฺตเย กรุมฺบรวจเญยสฺสชฺโณ ภวติ.	ปรวตมฺนุ อวสีตา เสนา. ตัวอย่างอื่นไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
ก.299	กมฺมบฺปวจนียยฺยตฺเต.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมคฺ.2/11	สทฺตเถ	สทฺตเถ'นฺนา ยฺยตฺตมฺหา ทฺตียา โทติ.	ปพฺพตมฺนุ เสนา ติฏฺฐติ.	
ส. 132/2	สทฺตเถ	ละไว้	ปพฺพตมฺนุ ติฏฺฐติ.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.7

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทากรณ (อุทากรณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/86	ทีเน.	ทีเน หุโยตุเย'ยมนะ กรมปรวจนีย- สัชโญ ภวติ.	อนุ ศากฎายนั ไวยากรณะ.	
ก.299	กมมปรวจนียยุตเต	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมค.2/12	ทีเน.	หีนตุเถ'นุณา ยุตตมทา หุตिया. โทติ.	อนุ สาริปุคคัม ปญญานุโต.	
ส. 132/3	ทีเน.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะ.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.8

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/87	อุโป'ธิเก จ.	อุปศพทะ อธิเก ทีเน จ ทโยตุเย กรมบรวเจนียส์ชโย ภวติ.	อุป ศากฎายัน วิยากรณะ ตัวอย่างอื่นไม่มีลักษณะคล้ายคลึงกับ สัมพันธจินตา.	
ก.299	กมมบรวเจนียยุเต	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.2	
โมค.2/13	อุเปน.	หีนตุเถ อุเปน ยุตตมหา หุตยา โทติ.	อุป สาริปุตุติ ปญญวนโต.	
ส. 132/3	อุเปน.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะ.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.9

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตต, สูตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วถตฺติ)	อุทธารณ์ (อุทธารณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/19	สหุคฺเต'ปฺรธาเน.	สหุคฺเตน หุคฺเต'ปฺรธาเน ตถตฺติยา วิภคฺติรฺภาวติ.	ปุตฺเรน สหาคตะ ปิตา.	
ก.287	สหาทิโยคเ จ.	สหาทิโยคคฺฤเต จ ตติยาวิภคฺติ โหติ.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินดา.	
โมคฺ.2/17	สหคฺเตน.	สหคฺเตน โยคเ ตติยา สียา.	ปุตฺเตน สห คโต,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินดา.	
ส. 132/5	สหคฺเตน.	ละไว้	ปุตฺเตน สหาคโต.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.10

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทธาน (อุทธาน)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/21	อิตถ์ภุคตลขณ.	...สูตรสยลขณมิตถ์ ภุคตลขณ, คตตฤคตียา วิภุคตริภวติ.	คียา ปริวราชก...ที่เหลื่อไม่ตรง กับสัฒพันจันตา.	
ก.291	เขนงควิกาโร	เขน พุยาธิมตา องเคน องคิโน วิกาโร ลขชียเต, คตฤคตียาวิภุคต โหติ.	ไม่ตรงกับสัฒพันจันตา.	
โมค.2/18	ลขณ	ลขณ เวคตมานโต คตียา ลียา.	คิณทเคน ปริพพชกมทหุชีย, ...ที่เหลื่อไม่ปรากฏในสัฒพันจันตา.	
ส. 133/1	ลขณ.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะ.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.11

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/23	เทเตา.	ผลสาธนโยคยะ ปทารุโถ โลเก เหตุจฺยุเต, ททฺวาจินฺสฺตฤติยา วิกฺกิตฺติภาติ.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
ก.289	เหตุวตุเถ จ.	เหตุวตุเถ จ คติยาวิกฺกิตฺติ โหติ.	อนฺเนน ภาติ,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
โมคฺ.2/19	เหตุมุหิ.	ตฺกฺกิริยา โยคฺเค คติยา สียา.	อนฺเนน วสฺติ,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 133/1	เหตุมุหิ	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลานะ.	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.12

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/24	อกรุทรยฤณ ปณฺจมี.	กรุทรยฤติ ยฤณ เหตุสุตตะ ปณฺจมี วิภคฺติภวติ.	ศตาทุพฺพะ.	
ก.296	การณตุเถ จ.	การณตุเถ จ ปณฺจมีวิภคฺติ โหติ.	ตัวอย่างไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
โมคฺ.2/20	ปณฺจมีเณ วา.	อิเณ เหตุมฺหิ ปณฺจมี โหติ วา.	สตุสมา พุโธ, สเตน วา.	
ส. 133/2	ปณฺจมีเณ วา.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลานะ.	187

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.13

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วฤตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/25	วิภาษา คฺณ'สฺตฺริยามุ.	คฺณ เทตาวสฺตฺริลิ่งเค วิภาษา ปญฺจมี วิกฤตฺริภวติ.	ชาชฺญาทพฺพธะ, ชาชฺเยน พฺพธะ.	
ก.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	-	-	
โมคฺ.2/21	คฺณ.	ปรนฺจกฺฤเต เหตุมฺหิ ปญฺจมี โหติ วา.	ชฺพตฺตา พฺโห ชฺพตฺเตน วา,... ที่เหลือนไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 133/3	คฺณ.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมาข้างบน.	187

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.14

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วตุคิ, วตุคิ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/13	จตุรฎี สंप्रधाने.	...จตุรฎี วิธाने तात्रुद्य उपस्ययानम ...ที่เหลือไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	อุปาย ทารุ...ที่เหลือไม่ตรงกับ สัมพันธจินตา.	
ก.277	सिलाय ननु सा स्प धार पीठ गुठ तुहिसुस्य- राठिगुषज्जासुणनूपतिकिण- पुपुपुतुतारोजनतुतुतु- मकुतालमकुणुणानात्रपुपा- दिनि, कस्यगुगुमनि, आसि- सकुठ समुत्ति गियसकुठकु- यकुठेसु ज.	...ตทตุเถ... ที่เหลือไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
โมค.2/25	ताततुद्येय	तसु'सेत् ततुत्तु ततुत्तुगावे โซตนีเย नामसुमा जตุत्तु สिया.	...อุปาย ทารุ,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 133/4	ताततुद्येय.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลานะที่ยกมาข้างบน.	187

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.15

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วตฺติ, วตฺตฺติ)	อุทฺทหรณ์ (อุทฺทหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/32	ปถกฺคฺวินานานาภิสฺตฺตฺตฺตฺยา- นฺยตฺรสุยํ.	ปถกฺคฺ วินา นานา อิตฺเตยฺไตโรโยเค ตฺตฺตฺยา วิภกฺติรฺภวติ นฺยตฺรสุยํ ปญฺจมี จ.	...วินา วาตฺ... ที่เหลื่อไม่ตรงกับสัมพันธ์จินตา.	
ก.272	ธาทฺตฺนามานมฺปสฺสคฺคโยคาทฺ- สฺวปีจ.	ธาทฺตฺนามานํ ปโยเค จ อฺปสฺสคฺคโยคาทฺ- สฺวปี จ ตํ การกํ อปาหฺนสฺสญฺญํ โหติ.	...วินา สทฺธมฺมา...วินา สทฺธมฺมํ, วินา สทฺธมฺเมน วา ...ที่เหลื่อไม่ตรงกับสัมพันธ์จินตา.	
โมคฺ.2/30	วินาญฺญตฺร ตฺตฺยา จ.	วินาญฺญตฺรสทฺเททฺธิ โยเค นามสฺมา ตฺตฺยา จ โหติ ทฺตฺยาปญฺจมีโย จ.	วินา วาเตน, วินา วาตํ, วินา วาตฺสฺมา, อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตฺนึหารเกน, อญฺญตฺร ฐมฺมํ, อญฺญตฺร ฐมฺมา.	
ส. 134/3	วินาญฺญตฺร ตฺตฺยา จ.	ละไว้	วินา วาเตน, วินา วาตํ วินา วาตฺสฺมา อญฺญตฺร เอเกน, อญฺญตฺร ฐมฺมํ อญฺญตฺร ฐมฺมา.	187

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.16

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/32	ปฤถควินานานาสฤตถิตยา- นุยตรสุย่ำ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.15	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.15	
ก.272	ธาคุนามานมุสคฺโยคา- ทีสุวปิจ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.15	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.15	
โมคฺ.2/31	ปุถนนานาหิ.	เอเกหิ โยเค ตติยา โหติ ปญฺจมี จ.	ปุถเคว ชเนน, ปุถเคว ชนฺสุมา, ชเนน นานา, ชนฺสุมา นานา.	
ส. 134/4	ปุถนนานาหิ.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลานะ.	187

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.17

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/36	สप्तมยธิกรณ.	...นิมิตตากรมส์โยเค สप्तมีย วฤตวยา.	จรมณิ ทูวีปนี หัตติ,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ก.310	กมมกรณนิมิตตฤส สตุตมี.	กมมกรณนิมิตตฤส สตุตมีวิฤตติ โหติ.	...ทีปี จมเมสุ ทญูเต,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
โมค.2/33	นิมิตเต.	นิมิตตฤส สตุตมี โหติ.	อชินมูหิ ทญูเต ทีปี,....	
ส. 135/2	นิมิตเต.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมา.	188

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.18

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วฤตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/37	ยสฺย จ ภาวณ ภาว- ลกฺขณมฺ.	ภาวะ ภูริยา. ยสฺย จ ภาวณ ยสฺย จ ภูริยาภูริยานุตเร ลกฺขณฺยเต ตโต ภาววตะ สบฺตมึ วิภกฺติรภวติ.	โคสุ ทุหฺมมานาสฺ คตะ, ทุทฺธาสฺวาคตะ... ตัวอย่างอื่นไม่ปรากฏใน สัมพันธจินดา.	
ก.313	กาลภาเวสฺ จ.	กาลภาเวสฺ จ กตฺตริ ปยุชฺชมาเน สฺตตฺตมึวิภกฺติ โหติ.	...โคสุ ทุหฺมมานาสฺ คโต, ทุทฺธาสฺ อากโต. ตัวอย่างอื่นไม่ปรากฏในสัมพันธ- จินดา.	
โมคฺ.2/34	ยพฺภาโว ภาวลกฺขณฺ.	ยสฺส ภาวो ภาวนฺตรสฺส ลกฺขณฺ ภวติ ตโต สฺตตฺตมึ โหติ.	คาวีสฺ ทุหฺมมานาสฺ คโต, ทุทฺธาสฺ อากโต.	
ส. 135/3	ยพฺภาโว ภาวลกฺขณฺ	ละไว้	คาวีสฺ ทุหฺมมานาสฺ คโต, ทุทฺธาสฺวาคโต.	188

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.19

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วฤตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/38	พระสุตฺติ จานาทเร.	อนาทรธาเก ภาวลฤษเณ ภาววตะ พระสุตฺติสฺบตฺมเยา วิภคฺติ ภวตะ.	ไม่ตรงสัมพันธ์จินตา.	
ก.305	อนาทเร จ	อนาทเร ฉนฺนวิภคฺติ โหติ, สฺตฺตฺมึ จ.	ไม่ตรงสัมพันธ์จินตา.	
โมคฺ.2/35	ฉนฺนวิภคฺติ จานาทเร.	ยสฺส ภาวอ ภาวนฺตรสฺส ลกฺขณํ ภวติ ตโต ฉนฺนวิภคฺติ ภวติ สฺตฺตฺมึ จ อนาทเร คมฺยมาเน.	...สิวิราชสฺส เปกฺขโต (ขุ. ขา. 28/1172),... เปกฺขมาเน มหาชเน. ที่เหลือไม่ตรงกับสัมพันธ์จินตา.	
ส. 135/4	ฉนฺนวิภคฺติ จานาทเร	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลานะที่ยกมาข้างบน.	188

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.20

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วุตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/41	ยตฺสจฺ นินฺทธารณฺม	ยโต นินฺทธารณํ ตตฺต ฆนฺตฺสํ สปุตฺมเยา วิกฺกิตฺติ ภวตฺต.	ควาํ โทษุ วา กถฺษณา พฺทฺกฺษีระ...ตัวอย่างอื่นไม่ตรงกับ สัมพันธจินดา.	
ก.304	นินฺทธารณฺ จ.	นินฺทธารณฺตฺเถ จ ฉฺนฺตฺวิภคฺติ โทติ, สตุตฺตมํ จ.	กถฺหา คาวินํ สมฺปนฺนชรีตฺมา, กถฺหา คาวิสฺสํ สมฺปนฺนชรีตฺมา... ...ตัวอย่างอื่นไม่ตรงกับ สัมพันธจินดา.	
โมค.2/36	ยโต นินฺทธารณํ	ชาติคฺคณฺกริยาหิ สมฺทหายเต'กเทศสฺส ปุถกฺกรณํ นินฺทธารณํ, ยโต ทํ กริยติ ตโต ฉฺนฺตฺสตุตฺตมโย โทติ.	สาลโย สุกถฺญานํ ปถฺยตฺมา, สาลโย สุกถฺญเญสฺส ปถฺยตฺมา, กถฺหา คาวินํ สมฺปนฺนชรีตฺมา, กถฺหา คาวิสฺสํ สมฺปนฺนชรีตฺมา. คจฺจตํ ธาวนฺโต สีสฺตโม, คจฺจนฺเตสฺส ธาวนฺโต สีสฺตโม.	
ส. 136/3	ยโต นินฺทธารณํ	ชาติคฺคณฺกริยาหิ สมฺทหายเต'กเทศสฺส ปุถกฺกรณํ นินฺทธารณํ.	ตรงกับโมคคัลลภาวะทั้งหมด.	188

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.21

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺตร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วฤตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	-	-	
ก.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	-	-	
โมคฺ.2/40	ตุลฺยตุณ วา ตติยา.	ตุลฺยตุณ โยเค ฉฐฐี โหติ ตติยา วา.	ตุลฺโย ปิตุ, ตุลฺโย ปิตรา, ...ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธ- จินตา.	
ส. 139/1	ตุลฺยตุณ วา ตติยา.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมาข้างบน.	189

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.22

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วคฺติ, วคฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/26	ษษฺฐี เหตุปุโยเค.	เหตุศပ္ทสฺย ปุโยเค เตเตา ทฺโยคฺเย ษษฺฐี วิภคฺติภวติ.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
ก.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	-	-	
โมคฺ.2/22	ฉณฺฐี เหตุวคฺเถ.	เหตุวคฺถวฉฺฉิ โยเค เหตุฉฺฉิ ฉณฺฐี สฺยา.	อุทรสฺส เหตุ,... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 139/2	ฉณฺฐี เหตุวคฺเถ	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลณะที่ยกมาข้างบน.	189

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.23

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/27	สรุวนามนสฤตติยา จ.	-สรุวนามโน เหตุศัพทปุโรโยเค เตเตา ทโยตเย ตฤตติยา วิภक्तिร ภวติ ษษฐิจ. -นิมิตตาการณเหตุษ สรุवासำ ปฺรายนทรศนฺม	กสฺย, เกน เหตุนา วสติ, ยสฺย, เยน เหตุนา วสติ. กั นิมิตฺตํ, เกน นิมิตฺเตน กสฺเม นิมิตฺตายน.	
ก.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	-	-	
โมค.2/23	สหพาทีโต สหพา	เหตุวตฺถเอหิ โยเค สหพาทีหิ สหพา วิภคฺติโย โหนติ.	โก เหตุ, กั เหตุ, เกน เหตุนา กสฺส เหตุสฺส, กสฺมา เหตุสฺมา กสฺส เหตุสฺส, กสฺมี เหตุสฺมี ...ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 139/3	สหพาทีโต สหพา.	ละไว้	ตรงกับโมคคัลลภาวะที่ยกมาข้างบน.	190

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.24

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.2/3/46	ปราติปทิการุติลึงคปริมาณ- วจนมาตุเร ปุรตมา.	ปราติปทิการุติมาตุเร ลึงคมาตุเร ปริมาณมาตุเร วจนมาตุเร ปุรตมา วิกฤติรภาติ.	... โทฺรณะ... ตัวอย่างอื่นไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ก.284	ลึงคตุเถ ปฐมา.	ลึงคตฺถาภิธานมตฺเต ปฐมาวิกฤติ โทติ.	ไม่ตรงกับสัมพันธจินตา.	
โมคฺ.2/37	ปฐมาตฺถมตฺเต.	นามสฺสํสาภิเชยฺยมตฺเต ปฐมาวิกฤติ โทติ.	... โทโย, ขาริ, อาพุทฺก... ที่เหลือไม่ปรากฏชัดเจนในสัมพันธ- จินตา.	
ส. 140/1	ปฐมาตฺถมตฺเต.	อธิบายเป็นวิภคติประเภทวุตตะ.	ตรงกับโมคคัลลภาวะที่ยกมาข้างบน.	190

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.25

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วตุติ, วตุติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/52	คติพุทธปริตยวसानารุ- ศพุทธกรุมกรุมกานามนิ- กรตุตา ส เณ.	คตยรุตานำ พุทธยรุตานำ ปริตยวसानา- รุตานำ จ ธาตุนำ ตถาศพุทธกรุมกานา- มกรุมกานาม จ อดยณุตานำ ยะ กรตุตา ส อดยณุตานำ กรุมส์ชฺโณ ภวติ.	...วิชณุมิตฺโร ราเมณ โควินท์ คมยติ...ภตฺตเยน ภตฺตยํ วา กฏํ การยติ ภตฺตยะ กฏํ การยเต...	
ก.300	คติ พุทธิ ภูษ ปฐุ หร กร สยาทินี การิเต วา.	คติพุทธิภูษปฐุหกรสยาทินี ปโยเค การิเต พุติยาวิภตฺติ โหติ วา.	ปุริโส ปุริสํ (คามํ) คามยติ, ปุริโส ปุริเสน วา,...	
โมค.2/4	คติโพธอาหารสทตฺตถากมมก- ภชฺชาทินี ปโยชฺเช.	คมนตฺตถานํ โพธตฺตถานํ อาหารตฺตถานํ สทตฺตถานมมมกานํ ภชฺชาทินีญจ ปโยชฺเช กตฺตริ พุติยา โหติ. สามตฺตถิยา จ ปโยชกพฺยาปาเรน กมมตาวสฺส โหติติ ปตฺตยเต.	คมยติ มาณวกํ คามํ โพธยติ माणวกํ ธรรมํ.	
ส. 157/2	คติโพธอาหารสทตฺตถากมมก ภชฺชาทินี ปโยชฺเช.	ไม่มีคำอธิบายตรงกับคัมภีร์ใดโดยเฉพาะ.	คมยติ เทวทตฺตํ ยญฺญทตฺโต. ...ที่เหลือไม่ตรงกับคัมภีร์ใดโดย เฉพาะ.	199

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.26

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สุตฺต, สุตฺร)	คำอธิบายสูตร (วุตฺติ, วฤตฺติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/53	หกโกฏรรณุตตรสุยํ.	หระติะ กโรติศุจจาณฺณนฺตโยรฺยะ กรุตฺตา ส ญฺณนฺตโย รณฺยตรสุยํ กรุมสฺสชฺญ ภวติ.	หารยติ ภาร์ มาณวกั มาณวเกณ วา, การยติ กฏั เทวทตฺต เทวทตฺเตน วา.	
ก.300	คติ พุทธิ ภูช ปฐุ หร กร สยาทินั การิเต วา.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
โมค.2/5	หราชินั วา.	หราชินั ปโยชฺเช กตฺตริ พุติยา โหติ วา.	หาเรติ ภาร์ เทวทตฺต เทวทตฺเตเนติ วา... ที่เหลือไม่ปรากฏในสัมพันธจินตา.	
ส. 158/2	หราชินั วา.	หราชินั ปโยชฺเช กตฺตริ วา พุติยาวิธานโต.	หารียติ ภาร์ เทวทตฺโต ยญฺญทตฺเตน, ภาร์โร เทวทตฺต- มิตติ วา.	199

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.27

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วัตถุ, วัตถุ)	อุทธารณ (อุทธารณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/52	คติพุทธปริศนยวสานารุทศพท- กรุมากรุมากาณามณิกรตุคา ส เณ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
ก.300	คติ พุทธิ ภูษ ปฐุ ทร กร สยาที่นี้ การีเต เว.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
โมค.2/6	น ขาทาที่นี้	ขาทาที่นี้ ปโยชเช กตุตริ ทุติยา น โหติ.	ขาทยติ เทวตฺเตน, อาทยติ เทวตฺเตน, อวฺหาปยติ เทวตฺเตน, สทฺทายติ เทวตฺเตน, กนฺทยติ เทวตฺเตน, นายยติ เทวตฺเตน.	
ส. 159/3	น ขาทาที่นี้	ขาทาที่นี้ ปโยชเช กตุตริ (น ขาทาที่นนฺติ) ปฏฺิเสธา.	ขาทยติ เทวตฺเตน, อาทยติ เทวตฺเตน, อวฺหาปยติ เทวตฺเตน, สทฺทายติ เทวตฺเตน, กนฺทายติ เทวตฺเตน, นายยติ เทวตฺเตน ยญฺญตฺโต.	200

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.28

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วตุติ, วฤตติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/52	คติพุทธิปุทธยวสานารุถ - ศัพทกรุมกรุมกานามณิ กรตุตา ส เณ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
ก.300	คติ พุทธิ ภูช ปฐุ หร กร สยาหนั การีเต วา.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
โมคฺ.2/61	วิสุสานิยนคฺเก.	คำอธิบายเดียวกันกับตารางลำดับที่ 1.1.27	วาทยติ ภาริ เทวทตฺเตน.	
ส. 160/1	วิสุสานิยนคฺเก.	คำอธิบายเดียวกันกับตารางลำดับที่ 1.1.27	วาทยติ ภาริ เทวทตฺเตน ยณฺณทตฺโต.	200

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.29

ชื่อคัมภีร์	สูตร (สูตร, สูตร)	คำอธิบายสูตร (วฤติ, วฤติ)	อุทาหรณ์ (อุทาหรณ์)	หน้าคำแปล
ปา.1/4/52	คติพุทธิปุทธยวसानารุ- ศัพทกรุมกรุมกานามนิ- กรตุตา ส เณ.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
ก.300	คติ พุทธิ ภูช ปฐุ หร กร สยาที่นี้ กาวีเท วา.	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	เหมือนตารางลำดับที่ 1.1.25	
โมคฺ.2/62.	ภุขิสฺสาหีสายํ	คำอธิบายเดียวกันกับตารางลำดับที่ 1.1.27	ภุขยติ โมหเก เทวทฺเตน	
ส. 160/2	ภุขิสฺสาหีสายํ	คำอธิบายเดียวกันกับตารางลำดับที่ 1.1.27	ภุขยติ โมหเก เทวทฺเตน ยญฺญทฺโต	200

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางลำดับที่ 1.1.30

แสดงภาพรวมการเปรียบเทียบ สูตร คำอธิบาย และอุทากรณ์ ของคัมภีร์สัมพันธ์จินตากับคัมภีร์อัชฎาธยายี
คัมภีร์กัจจายนะ และคัมภีร์โมคคัลลานะ พร้อมทั้งแสดงเนื้อหาที่ตรงกันเป็นร้อยละ

ตารางลำดับที่	อัชฎาธยายี						กัจจายนะ						โมคคัลลานะ					
	สูตร		วุดติ		อุทากรณ์		สูตร		วุดติ		อุทากรณ์		สูตร		วุดติ		อุทากรณ์	
	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย	ตรง	คล้าย
		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง		คลึง
1.1.1	x			x	x		x		x		x	x				x	x	
1.1.2		x		x		x		x		x		x				x	x	
1.1.3		x		x		x		x		x		x				x	x	
1.1.4		x		x	x		x		x		x		x			x	x	
1.1.5		x		x		x		x		x		x				x	x	
1.1.6		x		x	x		x		x		x		x			x	x	
1.1.7	x			x		x		x		x		x				x	x	
1.1.8		x		x		x		x		x		x				x	x	
1.1.9		x		x	x		x		x		x		x			x		x
1.1.10		x		x		x		x		x		x				x	x	

ตารางลำดับที่ 1.1.30

แสดงภาพรวมการเปรียบเทียบ สูตร คำอธิบาย และอาหาร ของคัมภีร์สัมพันธจินตากับคัมภีร์อัชฎาธยายี
คัมภีร์กัจจายณะ และคัมภีร์โมคคัลลานะ พร้อมทั้งแสดงเนื้อหาที่ตรงกันเป็นร้อยละ

ตารางลำดับที่	อัชฎาธยายี						กัจจายณะ						โมคคัลลานะ						
	สูตร		วุดติ		อาหาร		สูตร		วุดติ		อาหาร		สูตร		วุดติ		อาหาร		
	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	
1.1.11	x			x	-	-		x		x		x	x				x	x	
1.1.12		x		x	x			x		x			x				x	x	
1.1.13		x		x	x		-	-	-	-	-	-	x				x	x	
1.1.14		x		x	x			x		x			x				x	x	
1.1.15		x		x	x			x		x		x	x				x	x	
1.1.16		x		x		x		x		x		x	x				x	x	
1.1.17		x		x		x		x		x		x	x				x	x	
1.1.18		x		x	x			x		x		x	x				x	x	
1.1.19	x			x		-		x		x		-	x				x	x	
1.1.20	x			x	x	x		x		x	x		x				x	x	

ตารางลำดับที่ 1.1.30

แสดงภาพรวมการเปรียบเทียบ สูตร คำอธิบาย และอุทากรณ์ ของคัมภีร์สัมพันธ์จินตากับคัมภีร์อัญญาธยาย
คัมภีร์กัจจายณะ และคัมภีร์โมคคัลลานะ พร้อมทั้งแสดงเนื้อหาที่ตรงกันเป็นร้อยละ

ตารางลำดับที่	อัญญาธยาย						กัจจายณะ						โมคคัลลานะ					
	สูตร		วृत्ติ		อุทากรณ์		สูตร		วृत्ติ		อุทากรณ์		สูตร		วृत्ติ		อุทากรณ์	
	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง	ตรง	คล้าย คลึง
1.1.21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x			x	x	
1.1.22		x		x			-	-	-	-	-	-	x			x	x	
1.1.23		x		x		x	-	-	-	-	-	-	x			x	x	
1.1.24		x		x	x			x		x	-	-	x		-	-	x	
1.1.25		x		x		x		x		x		x	x		-	-		x
1.1.26		x		x		x		x		x		x	x			x		x
1.1.27		x		x		x		x		x		x	x			x	x	
1.1.28		x		x		x		x		x		x	x			x	x	
1.1.29		x		x		x		x		x		x	x			x	x	
ตรงกับสัมพันธ์จินต	17.24%		-		34.48%		3.44%		-		3.44%		100%		-		89.65%	

1.2 ผลสรุปจากตารางเปรียบเทียบ

แม้ว่าตารางเปรียบเทียบจะจำกัดวงอยู่เพียง 29 สุตร และเป็นสุตรการกเพียงอย่างเดียว แต่ผลจากตารางนอกจากจะทำให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคัมภีร์สัมพันธ์จินตากับโมคคัลลานไวยากรณ์แล้ว ยังทำให้เห็นถึงอิทธิพลของคัมภีร์อัชฎาธยายีที่มีต่อคัมภีร์ต้นสายทั้ง 2 คือ กัจจายนะและโมคคัลลานไวยากรณ์อีกด้วย ผลสรุปและข้อสังเกตเป็นดังนี้

1.2.1 คัมภีร์สัมพันธ์จินตากับโมคคัลลานไวยากรณ์ มีสุตรตรงกัน 100 % มีอุทธารณ์ตรงกัน 89.65 % แต่มีสุตรและอุทธารณ์ตรงกับกัจจายนะเพียง 3.44 % เท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์สัมพันธ์จินตานิใช้สุตรของโมคคัลลานะ และใช้อุทธารณ์ตามแนวของโมคคัลลานะ ไม่ใช่สุตรและอุทธารณ์ของกัจจายนะอย่างแน่นอน ส่วนคำอธิบายสุตรท่านผู้รจนาละไว้เกือบทั้งหมด แต่เมื่อสุตรเป็นสุตรโมคคัลลานะ คำอธิบายสุตรก็ควรจะเป็นไปตามนั้น การที่ท่านละไว้ น่าจะเป็นเพราะมีคำอธิบายสุตรที่ชัดเจนอยู่แล้วในคัมภีร์อื่น ๆ¹⁹ ซึ่งเป็นที่รู้จัก และยอมรับกันทั่วไปในยุคนั้น

1.2.2 คัมภีร์สัมพันธ์จินตานิไม่กล่าวถึงอาลปนนะเลย จึงไม่มีสุตรนี้ในตารางเปรียบเทียบ อาลปนะนั้น ตำราไวยากรณ์มีสุตรโดยทั่วไปจัดเป็น "อการก" (ไม่ใช่การก) เช่นเดียวกับ สัมพันธะ (สามีสัมพันธะ) ก็เป็น "อการก" แต่อาลปนะท่านอาจเห็นว่าไม่ใช่ส่วนสำคัญในวากยสัมพันธ์ ท่านจึงไม่กล่าวถึง

1.2.3 ตัวอย่างในคัมภีร์สัมพันธ์จินตานิที่ปรากฏในตาราง มีทั้งตรงและคล้ายคลึงกับคัมภีร์อัชฎาธยายีมากกว่าพระไตรปิฎก กล่าวคือ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

¹⁹คัมภีร์อื่นในที่นี้ น่าจะเป็นคัมภีร์ต้นสายโมคคัลลานะ คือ "โมคคัลลานปุยากรณ์" ดูจากตารางเปรียบเทียบในส่วนที่คัมภีร์สัมพันธ์จินตานิไม่ละคำอธิบายสุตร (ตารางลำดับที่ 1.1.1, 1.1.20, 1.1.26, 1.1.27) คำอธิบายนั้นเห็นได้ชัดว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับคัมภีร์ "โมคคัลลานปุยากรณ์" มาก และอีกคัมภีร์หนึ่ง คือ "คัมภีร์ โมคคัลลานปญฺจิกา"

กล่าวคือ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีเพียง 3 แห่งใน 2 สูตร (ตารางลำดับที่ 1.1.2 และ 1.1.19) แต่ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถาธิบายมีถึง 10 สูตร (ตารางลำดับที่ 1.1.30) ทำนองเดียวกัน (ในส่วนที่ตรงกับพระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถาธิบายนี้ ก็ตรงตามคัมภีร์โมคคัลลานะนั่นเอง จึงนับได้ว่า สัมพันธจินตานิคมิตตามโมคคัลลานะ และโมคคัลลานะก็อาศัยคัมภีร์อรรถาธิบายเป็นต้นแบบอยู่มาก

1.2.4 คัมภีร์กัจจายนะ ก็มีลักษณะที่แสดงว่าได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อรรถาธิบายด้วย²⁰ (ตารางลำดับที่ 1.1.1-1.1.8, 1.1.19, 1.1.20, 1.1.25) มิใช่คัมภีร์โมคคัลลานะเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คัมภีร์ทั้ง 2 จะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อรรถาธิบายมาเช่นเดียวกัน แต่ก็นำมาใช้ในรูปแบบที่ต่างกัน และในรูปแบบที่ต่างกันนั้น เห็นได้ชัดว่าคัมภีร์สัมพันธจินตานิคมิตตามคัมภีร์โมคคัลลานะทั้งสิ้น

จึงสรุปว่าคัมภีร์สัมพันธจินตานิคมิต ควรจะเป็นสายไวยากรณ์โมคคัลลานะ โดยได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อรรถาธิบายตามคัมภีร์โมคคัลลานะด้วย

1.3 พิจารณาจากคำศัพท์ทางไวยากรณ์ที่ใช้ในคัมภีร์

คัมภีร์สัมพันธจินตานิคมิต มีลักษณะการเขียนที่เป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ไม่ได้เขียนอย่างไวยากรณ์มีสูตรโดยทั่วไป คำอธิบายบางตอนจึงไม่มีสูตรปะปน เป็นคำอธิบายด้วยภาษาของผู้รจนานเอง แต่ก็สังเกตได้ว่าภาษาที่ท่านใช้เป็นภาษาไวยากรณ์ของคัมภีร์โมคคัลลานะทั้งสิ้น ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

1.3.1 ชื่อเรียกตำราไวยากรณ์ในคัมภีร์โมคคัลลานะ ใช้ว่า "สหุท-ลกฺขณ" คัมภีร์สัมพันธจินตานิคมิต ก็เรียกชื่ออย่างนี้ในงานเขียนของท่านเช่นในประโยคว่า

²⁰สูตรว่า "กรุมปุรวจณียาเย" ของปาณินิ (ปา. 1/4/83) กัจจายนไวยากรณ์นำมาใช้ทั้งรูปคำและความหมาย โดยตั้งเป็นสูตรว่า "กรุมปุรวจณียะยุดเต" (ก. 299) ให้ความหมายครอบคลุมการใช้อุปสรรค นิบาต กับทุกยวิภक्तिทั้งหมด (จึงตรงกับตารางเปรียบเทียบลำดับที่ 1.1.2-1.1.8).

"สหุทธกฺขณจินฺตกาณํ" มเตเนตฺถ สหุทธกฺขณวตฺถุณานํ..." [14/1] "ในที่นี้การกำหนดความหมายของคำ ทำให้ได้ตามมติของท่านผู้คิดตำราไวยากรณ์"²¹ แสดงให้เห็นถึงการใช้คำตามคัมภีร์โมคคัลลานะอย่างชัดเจน

1.3.2 คำว่า "อาชฺยาค" เป็นชื่อ เรียกกัณฑ์ที่ 6 ในคัมภีร์กัจจายณะ แต่คัมภีร์โมคคัลลานะ เรียกกัณฑ์ที่ 6 ว่า "ตฺยยาที" และคัมภีร์สัมพันธจินตาก็เรียกเช่นนั้น เช่น ในประโยคที่ว่า "ตฺตถ ตฺยยาที หุตฺตํ กมฺมํ กตฺตา จ... [20/1]" "ในบรรดาคำเหล่านั้น กัมมะ และกตฺตา ที่เป็นวุตตะใช้กับกริยาอาชฺยาค..."

1.3.3 ชื่อเรียก การก ในคัมภีร์กัจจายณะและคัมภีร์โมคคัลลานะ เรียกต่างกันบางตัว เช่น บัญญัติวิภคฺติ คัมภีร์กัจจายณะเรียก อปาทานการก (ก. 295 อปาทานบัญญัติ) ส่วนคัมภีร์โมคคัลลานะเรียก อวธิการก (โมค. 2/26 ปญฺจมุขยวธิสฺสุมา) คัมภีร์สัมพันธจินตາเรียกว่า อวธิการก เช่นเดียวกัน เช่น "วุตฺตาวธิ...[26/3]" "อวธิ ที่เป็นวุตตะ..."

1.3.4 ชื่อสมาสในคัมภีร์โมคคัลลานะ เรียกต่างจากคัมภีร์กัจจายณะมาก เช่น คัมภีร์กัจจายณะเรียก ทวันทสมาส (ก. 329: นามานํ สมฺจุโย ทฺวานุโท) คัมภีร์โมคคัลลานะเรียก จัตถสมาส (โมค. 3/19: จตฺถ) คัมภีร์สัมพันธจินตาเรียกตามโมคคัลลานะ ว่า "...จตฺถกตฺถํ ตมฺจุจเต [11/6]" "...สมาสนั้นท่านเรียกว่า จัตถสมาส มีเนื้อความเดียว"

1.3.5 ปัจจัยที่ใช้ลงกับธาตุในประโยคเหตุ คัมภีร์โมคคัลลานะก็ใช้รูปต่างกับคัมภีร์กัจจายณะ กล่าวคือ คัมภีร์กัจจายณะใช้ เณ, ฌย, ฌาเป, ฌาปย, (ก. 438 ธาตุหิ เณ, ฌย, ฌาเป, ฌาปยา การิตานิ เหตุวตฺถ) แต่คัมภีร์โมคคัลลานะใช้ ฌิ กับ ฌาปิ เท่านั้น (โมค. 5/16: ปโยชกพฺยาปาเร ฌาปิ จ) คัมภีร์สัมพันธจินตาก็ใช้

²¹สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า 430. กล่าวว่ "มีตำราไวยากรณ์ชื่อ โมคคัลลานไวยากรณ์ หรือบางทีก็เรียกว่า ตำราสหุทธกฺขณ"

ปัจจัยรูปเดียวกับคัมภีร์โมคคัลลภาวะด้วย เช่น "ตทา ญยนตานิ ฌิมฺบจฺโย [151/7]
"เมื่อนั้น ก็ลง ฌิ ปัจจัยประกอบที่สุทธาตุเป็น ฌย เช่นเดิม"

2. พิจารณาโดยอาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์อื่นที่อยู่ในสายโมคคัลลภาวะด้วยกัน

2.1 คัมภีร์โมคคัลลภาวะบัญชา

คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์สำคัญในสายโมคคัลลภาวะ ดังปรากฏในคำแนะนำ
คัมภีร์ว่า

ว่าถึงการแต่งคัมภีร์โมคคัลลภาวะบัญชา ท่านพระโมคคัลลภาวะเถระมหาสามี หลังจาก
ที่ท่านได้แต่งคัมภีร์โมคคัลลภาวะแล้ว ท่านจึงได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้น เป็นคัมภีร์วิวัฒนาธิบาย
โมคคัลลภาวะอีกทีหนึ่ง เพราะลำพังแต่โมคคัลลภาวะอย่างเดียวก็ดูเข้าใจยากไป คัมภีร์นี้
ได้อธิบายสูตร วุตติ ของโมคคัลลภาวะไว้อย่างละเอียดพอสมควร...²²

คัมภีร์สัมพันธ์จินตามีสสูตร คำอธิบาย และตัวอย่าง ตรงตามคัมภีร์นี้-
ด้วย เช่นเดียวกับที่ตรงกับโมคคัลลภาวะไวยากรณ์ ความจริงท่านผู้รจนาคัมภีร์สัมพันธ์จินตา
น่าจะได้อาศัยคัมภีร์นี้ เป็นแนวอธิบายในงานเขียนของท่าน เพราะเห็นได้ชัดว่า ข้อความนั้น
เป็นไปในแนวเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อพูดถึงตัวกัมมะ ท่านอธิบายว่า

นิพพตฺติวิกติปตฺติเกเทน ทิวธิ์ กมฺมํ, ... กญฺ์ กโรตฺติ นิพพตฺติยํ, โอทนม-
บจตฺติ วิกติยํ, ... อาทิจจํ ปสฺสตี ปตฺติยํ.²³

กัมมะ แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ นิพพตติกัมมะ วิกติกัมมะ และปตติกัมมะ นิพพตติ-
กัมมะ ตัวอย่างเช่น กญฺ์ กโรติ "[เทวหัตต] ย่อมกระทำ.[ทอ] ซึ่งเสีย" วิกติ-
กัมมะ ตัวอย่างเช่น โอทนมบจติ "[พ้อคร้ว] ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก" ปตติกัมมะ
ตัวอย่างเช่น อาทิจจํ ปสฺสตี "[เทวหัตต] ย่อมเห็น ซึ่งดวงอาทิตย์"

ข้อความที่อธิบายนี้ตรงกับคัมภีร์สัมพันธ์จินตาเป็นอย่างมาก²⁴ หรือ
อย่างเช่น เมื่อคัมภีร์โมคคัลลภาวะบัญชาอธิบายเรื่อง "สัมมทานะ" ท่านก็อธิบายว่า

²² พระโมคคัลลภาวะเถระ, โมคคัลลภาวะวุตติวิवरณบัญชา, หน้า ก.

²³ เรื่องเดียวกัน หน้า 25.

²⁴ ภูวียนานิพนธ์นี้, หน้า 116 คำแปลหน้า 176.

คติที่ สมุทธานิ คิวิธิ อนิรากรณารานาพณฺณญวเสน,... โพธิรุกขสุส ชลั ททาตีติ โพธิรุกโข ทิยามานสุสานิรากรณณ สมุทธานิ ภวติ. ยาจกสุส ธนั เทตีติ ยาจโก ปน อชฺเฌสเนน. ภิกฺขุสุส ภตฺตึ เทตีติ อนุมติยา ภิกฺขุ สมุทธานิ ภวติ, ...²⁵

สัมปทานะนี้ แบ่งเป็น 3 อย่าง คือ อนิรากรณะ อาราธนะ และอัพภณฺณญะ [ยกตัวอย่างตามลำดับ] เช่น คันโพธิ์ ในตัวอย่างว่า โพธิรุกขสุส ชลั ททาตีติ "[บุรุษ] ย่อมให้ ซึ่งน้ำ แด่คันโพธิ์" จัดเป็น อนิรากรณสัมปทานะ เพราะห้ามไม่ให้เขารคน้ำไม่ได้. แต่ผู้ขอ [ขอทาน] ในประโยคที่ว่า ยาจกสุส ธนั เทติ "[ผู้มีทรัพย์] ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอ" จัดเป็น อาราธนสัมปทานะ เพราะเชิญให้เขาให้ ภิกษุ ในประโยคที่ว่า ภิกฺขุสุส ภตฺตึ เทติ "[คนดี] ย่อมถวาย ซึ่งภัตตาหาร แก่พระภิกษุ" จัดเป็น อัพภณฺณญสัมปทานะ เพราะยอมให้เขาถวาย

ข้อความนี้ แม้จะมีรูปคำที่อธิบายสัมปทานะต่างจากคัมภีร์สัมพันธจินตาอยู่บ้าง²⁶ แต่ความหมายของคำและตัวอย่างตรงกัน ดังนั้น ย่อมถือได้ว่าคัมภีร์สัมพันธจินตามีเนื้อหาตรงตามแนวของคัมภีร์สายโมคคัลลานไวยากรณ์เล่มนี้ด้วย

2.2 คัมภีร์สารัตถวิลาสินี

คัมภีร์นี้เป็นฎีกาของคัมภีร์โมคคัลลานบัญญัติกา คำแนะนำคัมภีร์ อธิบายว่า

ที่จริง โมคคัลลานบัญญัติกานี้ ยังมีฎีกาสำหรับวัดภณนาธิบายอีกสองคัมภีร์คือ สารัตถวิลาสินี ท่านพระสังฆรักขิตเถระมหาสามี ผู้แต่งคัมภีร์วุดโตหัยฉันท์และสุโพธาลังการะ เป็นต้น เป็นผู้แต่ง และคัมภีร์โมคคัลลานปทีปะยะ หรือโมคคัลลานปทีปะ ท่านพระสิริราหุลเถระ มหาสามีเป็นผู้แต่ง²⁷

เมื่อคัมภีร์สารัตถวิลาสินีเป็นคัมภีร์สายโมคคัลลานะ คัมภีร์สัมพันธจินตา ซึ่งเป็นผลงานของผู้แต่งองค์เดียวกัน และเป็นผลงานทางไวยากรณ์อย่างเดียวกัน จึงควรเป็นสายโมคคัลลานะด้วย ที่สำคัญก็คือ คัมภีร์สารัตถวิลาสินี ได้อ้างถึงคัมภีร์สัมพันธจินตาไว้อย่าง

²⁵พระโมคคัลลานเถระ, โมคคัลลานวุดติวิวรรณบัญญัติกา (โมคคัลลานบัญญัติกา), หน้า 37.

²⁶คูวิทยานิพนธ์นี้, หน้า 120 คำแปลหน้า 178.

²⁷พระโมคคัลลานเถระ, โมคคัลลานวุดติวิวรรณบัญญัติกา, หน้า ข.

ชัดเจนหลายแห่ง โดยบอกว่าตัวท่านเองเป็นผู้เขียนไว้ เช่น

ตถา จามุเหติ วุตฺตํ สมฺพนฺธจินฺตายนํ

สทฺโห สกตฺถํ วตฺวาน ปทตฺถํ ทพฺพสณฺณิตฺตํ
สมเวตฺตํ วเท ลิงฺคํ สงฺขยฺมํ กมฺมาทิกมฺปิ เจติ.²⁸

จริงอย่างนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคัมภีร์สัมพันธจินตาวา

คำหนึ่ง ๆ บอกถึงความหมายในตัวเองแล้วยังบอกถึงความหมาย
ของคำที่เป็นทัฬหะ บอกลิงค์ ซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มคำ บอกวณะ และ
บอกการก มีกัมมการกเป็นต้น.

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าท่านพระสังฆรักขิต แต่งคัมภีร์สัมพันธจินตาวา
ก่อนคัมภีร์สารัตถวिलाสินี และนำไปอ้างอิงในคัมภีร์สารัตถวिलाสินีอันเป็นคัมภีร์อธิบายไวยากรณ์
สายโมคคัลลานะได้ เนื่องจากเป็นไวยากรณ์สายเดียวกันนั่นเอง

2.3 คัมภีร์ปโยคสิทธิ

คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์สำคัญอีกเล่มหนึ่งของสายโมคคัลลานะไวยากรณ์
สุภาพรรณ ณ บางช้าง ให้ความเห็นว่า

ปโยคสิทธิ ของพระวันรัตนเมธังกร เข้าใจว่าท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยของพระเจ้ากรุง-
เนกพาทูที่ 3 คือ ประมาณช่วง ค.ศ. 1300 De Zoysa วิจัยว่าตำราเล่มนี้สัมพันธ์
ต่อเนื่องกับตำราโมคคัลลานะไวยากรณ์ เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างรูปสิทธิ กับไวยากรณ์
กัจจายณะ²⁹

คัมภีร์ปโยคสิทธิเป็นงานเขียนตามลักษณะไวยากรณ์มีสูตรโดยทั่วไป
คือ ท่านวางสูตรเป็นหลักไว้ก่อน ตามด้วยคำอธิบายสูตรและอุทาหรณ์ ตามลำดับ สูตรในปโยค-
สิทธิจึงตรงและมีครบตามคัมภีร์โมคคัลลานะไวยากรณ์ ด้วยเหตุนี้ สัมพันธจินตาวาจึงมีสูตรตรงตาม

²⁸พระสังฆรักขิตมหาสามิเถระ, สารัตถวिलाสินี (ลายมือคัดลอกของพระมหาเสวี
จิตฺตโสภี), 2522 และคูวิทยานิพนธ์นี้, หน้า 162.

²⁹สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า 431.

ปโยคสิทธิไปด้วย เพราะสัมพันธ์จินตามีสู่ตรงตรงกับโมคคัลลานไวยากรณ์ดังกล่าวแล้ว และเมื่อ คัมภีร์ปโยคสิทธิเป็นสายโมคคัลลانه คัมภีร์สัมพันธ์จินตา ซึ่งใช้สูตรเดียวกับปโยคสิทธิจึงควร เป็นสายโมคคัลลانهด้วย

2.4 ปทสาธนาฎีกา

คัมภีร์ไวยากรณ์สายกัจจายณะและคัมภีร์ไวยากรณ์สายโมคคัลลانه มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องอักขระ กล่าวคือ สายกัจจายณะมีความเห็นว่า อักขระมี 41 ตัว (ก.2: อกฺขรปาทย โเอกจตุตทาสี.) ส่วนสายโมคคัลลانه มีความเห็นว่า อักขระมี 43 ตัว (โมค.1/1: ออาทโย ติตทาสี วณฺณา) คัมภีร์ปทสาธนาฎีกา มีความเห็นตามคัมภีร์ไวยากรณ์สายโมคคัลลانه โดยท่านแสดงความเห็นค้านคัมภีร์รูปสิทธิอันเป็นสายไวยากรณ์กัจจายณะว่า

อติกกุขรวนฺตานิ เอกตทาสีโต อิติ
น พุทฺธวจนานีติ ที่เปตทจริยาสโกติ³⁰

รูปสิทธิย์ ลิชิตํ อิมํ คาทํ วฑฺฐวา เกจิ อวิญญฺโน รสฺสเอการโอการา
เอกจตุตทาสีโต อธิกา.³¹

บางท่านไม่เข้าใจ ได้กล่าวคานานี้ ซึ่งเขียนไว้ในรูปสิทธิว่า

ท่านอาจารย์ผู้ประเสริฐ [พระกัจจายนเถระ] ได้แสดงไว้ว่า
อักขระที่เกินจาก 41 ตัว ย่อมไม่ใช่พระพุทฺธพจน์

อักขระที่เกินจาก 41 ตัวไป ก็คือ สระ เอ กับ โอ ที่เป็นรัสสะ [คือ เอ โอ ที่เป็น
สังโยค จัดเป็นรัสสะ เช่น เสยฺโย โสตุถิ]

จากข้อความข้างต้น คัมภีร์ปทสาธนาฎีกาจึงเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์สาย
โมคคัลลانه ที่ยึดมติโมคคัลลานไวยากรณ์เป็นหลัก และคัมภีร์ปทสาธนาฎีกานี้ ยังได้อ้างคัมภีร์

³⁰ พระพุทฺธอัปยเถระ, รูปสิทธิปกรณ์ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507),
หน้า 3. (พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ จัดพิมพ์เพื่อประโยชน์ในพระพุทธศาสนา).

³¹ พระวาจิสสรเถระ, ปทสาธนาฎีกา (มณฑล: ธนวัติ, 2510), หน้า 39. (อักษร-
พม่า).

สัมพันธจินตา ว่า

วุดตัญจ สมุพนุธจินตาย

กมุสสุสาวจนิจุฉาย ธาตุโตปิ สกมุมกา
ภาเวปี ปจฺจโย โหติ ยถา สูเทเน ปจฺจเตติ³²

จริงดังที่ท่านพระสังฆรักชิตเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์สัมพันธจินตาว่า

เมื่อไม่ประสงค์จะกล่าวกัมมะ ให้ลงปัจจัยในภาววาจกกับสกัมม-
ธาตุได้ เช่น สูเทเน ปจฺจเต อันพ่อครัว หุงอยู่

การที่คัมภีร์ปทสาธนฎีกา นำหลักฐานทางไวยากรณ์ในคัมภีร์สัมพันธ-
จินตามาอ้างถึงในงานของท่านนี้ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับมติในคัมภีร์สัมพันธจินตา และ
ทำให้สรุปได้ว่า คัมภีร์สัมพันธจินตาเป็นสายโมคคัลลานไวยากรณ์ เช่นเดียวกับคัมภีร์ปทสาธน-
ฎีกา จึงนำมาอ้างถึงเป็นหลักฐานสอบทานหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์กันได้

อนึ่ง ในคำลงท้าย (นิคมคาถา) ของคัมภีร์สัมพันธจินตา มีข้อความ
ร้อยกรองยกย่องพระโมคคัลลานะเถระ (ผู้แต่งคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์) อยู่ตอนหนึ่งว่า

ชยตีห มหาปญฺโญ โส โมคฺคัลลายน มุนิ
ยสฺส สาธุคุณฺพฺภูต- กิตฺติ สพฺพตฺถ ปตฺตฺญา ฯ³³

ชื่อเสียงอันเป็นคุณลักษณะที่ดีของพระมุนีโต แผ่ไปแล้วทุกแห่งหน
พระมุนีนั้น คือ พระโมคคัลลายนะ เป็นผู้มปัญญามาก ย่อมประสพ
ชัยชนะ ในคัมภีร์นี้ ฯ

ข้อความนี้ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไวยากรณ์สายโมคคัลลานะที่ผู้วิจัยอ้างถึง

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 235. และคูวิธานิพนธ์นี้, หน้า 129-130.

³³ คูวิธานิพนธ์นี้, หน้า 167.

อีก 3 คัมภีร์ คือ คัมภีร์สารัตถวिलाสินี³⁴ คัมภีร์ปโยคสิทธิ³⁵ และคัมภีร์ปทสาธนาฎีกา³⁶ ทำให้เห็นว่าเชื่อได้ว่า คัมภีร์ไวยากรณ์สายโมคคัลลานะซึ่งรวมทั้งคัมภีร์สัมพันธจินตาดำเนินนี้ บอกความเป็นสายไวยากรณ์ของตนด้วยบทหรือกรอนยกย่องพระโมคคัลลานะบทนี้เอง

หลักการทั่วไปที่นักไวยากรณ์โบราณใช้ในการเขียนคัมภีร์ไวยากรณ์

คัมภีร์ไวยากรณ์โบราณประเภทมีสูตร ไม่ว่าจะ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ต้นสายทั้ง 4 คือ คัมภีร์อัมภฎายายี คัมภีร์กัจจายนะ คัมภีร์โมคคัลลานะ คัมภีร์สัททนีติ หรือคัมภีร์ไวยากรณ์ที่มีชื่อเสียงอื่น เช่น คัมภีร์ปโยคสิทธิ คัมภีร์ปทรูปสิทธิ คัมภีร์นยาสะ เป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้มักประกอบด้วยเรื่องสำคัญ 8 เรื่อง คือ

1. สนิธิ
2. นาม
3. การก
4. สมาส
5. ตัทธิต
6. อาชยาด
7. กิตก์
8. อุณาติ

ในแต่ละเรื่อง ท่านผู้รจนาจัดวางรูปแบบการอธิบายเป็นแนวเดียวกันตลอด คือวางสูตรเป็นหลักไว้ก่อน ตามด้วยคำอธิบายสูตร (วृคต) และอุทาหรณ์ ตามลำดับ ที่ท่านทำ

³⁴พระสังฆรักขิตมหาสามิเถระ, สารัตถวिलाสินี (ลายมือคัดลอกของพระมหาเสวีจิตตโสภี), 2522.

³⁵พระสังฆรักขิตมหาสามิเถระ, ปโยคสิทธิปาที (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์พุทธศาสนสภา, 2525), หน้า 302. (อักษรพม่า).

³⁶พระวาจิสสรเถระ, ปทสาธนาฎีกา, หน้า 235.

เช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะว่า ท่านประสงค์ให้สะดวกในการท่องจำ ด้วยเหตุที่ในสมัยโบราณ การพิมพ์หนังสือยังไม่มีเช่นในสมัยปัจจุบัน การศึกษาจึงอาศัยการท่องจำเป็นหลัก ในการเขียนสูตรหรือกฎข้อบังคับ ท่านผู้รจนายพยายามทำให้สั้นหรือกะทัดรัดที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็กินความได้ครบตามจุดประสงค์ทางไวยากรณ์ของสูตรนั้น ๆ แม้วุक्तिและอุทาหรณ์ ท่านก็พยายามทำให้สั้น หรือกะทัดรัดเช่นเดียวกัน ได้มีนักปราชญ์ทางภาษาบาลี แสดงกฎเกณฑ์การเขียน คัมภีร์ไวยากรณ์มีสูตร ไว้ดังนี้

1. หลักการเขียนสูตรและประเภทของสูตร

1.1 หลักการเขียนสูตร

หลักการเขียนสูตร ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์ "การิกา" อันเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์น้อยของพม่า ว่า

อปฺปกุขรมสนฺเทหํ สารตุถิ कुยฺหนินนฺย
 นิทุโทสํ เหตุมํ ตถิ สุตฺตลฺกฺขณสมฺมตํ.³⁷

ลักษณะหรือกฎการเขียนสูตรมี 7 อย่าง คือ

1. อปฺปกุขริ ใช้อักษรน้อยตัว
2. อสนฺเทหํ ไม่ให้เกิดความสงสัย
3. สารตุถิ มีสสารทุกตัวอักษร
4. कुยฺหนินนฺย ลุ่มลึก
5. นิทุโทสํ ถือเป็นยฺติใช้ได้โดยไม่ผิด
6. เหตุมํ มีเหตุ (คือตั้งมาทำไม)
7. ตถิ เป็นจริง

ท่านเจ้าคุณพระเทพเมธาจารย์ (เจ้า รัฐปญฺโญ ป.9) กล่าวถึง ลักษณะของสูตรว่า

³⁷พระทันตธัมมเสนาปติ, การิกา (ย่างกุ้ง: ม.ป.ท., 2526), หน้า 177. (อักษรพม่า).

ฉัพพิสฺสุตตลักษณะ ลักษณะของสูตรมี 6 อย่าง คือ

- (1) อปฺปกุขรฺ มีอักษรน้อยตัว อັปปักขรลักษณะ
- (2) อสนฺนุเทหฺ ไม่มีข้อฉงนสนเทหฺ อสนฺนุเทหฺลักษณะ
- (3) สารตุถฺ มีเนื้อความเป็นสาระ สารัตถลักษณะ
- (4) สัพฺพโตมุขํ มีประตูเข้าทุกด้าน คือ มีประตูมาก
Entrance from every side
สัพฺพโตมุขลักษณะ
- (5) อกฺโขภํ ไม่สันสะเทือน อักโขภลักษณะ
- (6) อนวชฺชํ ไม่มีข้อผิด อนวชชลักษณะ

คาถาแสดงลักษณะของสูตร 6 อย่าง

อปฺปกุขรฺ	อสนฺนุเทหฺ	สารตุถฺ	สัพฺพโตมุขํ
อกฺโขภมนวชฺชญฺจ		ฉพฺพิธํ	สฺสุตตลกฺขณํ ³⁸

หลักฐานที่กล่าวถึงกฎเกณฑ์การเขียนสูตรทั้ง 2 แห่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยสรุปก็คือ สูตรนั้นควรจะมี "สั้น แต่ได้ใจความ" บางสูตรจึงสั้นมาก มีเพียงพยางค์เดียวเท่านั้น บางสูตรมี 3 พยางค์ และบางสูตรมีเกินกว่า 3 พยางค์ขึ้นไป

1.1.1 ตัวอย่างสูตรพยางค์เดียว

"โส" (ก. 104) "ใน อ การันต์ปฺงลึงค์ให้ เอา สิ

วิภคฺติ เป็น โอ"

"ลี" (ก. 219) "ใน อ การันต์นปฺงสกลึงค์ ให้เอา สิ

วิภคฺติ เป็น อ"

1.1.2 ตัวอย่างสูตร 2 พยางค์

"หิมํ" (ก. 15) "เมื่อลบสระหน้าแล้ว ที่สระหลังบ้าง"

³⁸พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า สุทธิบุญโญ.ป.9), ตำราเรียนบาลีไวยากรณ์ กัจจายน-สนธิ (ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2506), หน้า 8.

"ที่ฆ" (ก. 25) "ที่ฆะ สระหน้า เพราะพยัญชนะหลังได้บ้าง"

1.1.3 ตัวอย่างสูตร 3 พยางค์

"เอเห ญ" (ก. 32) "เอา นฤคหิต เป็น ญ เพราะ
เอ และ ห ตามหลังมา "

"อนุนา" (โมคฺ. 2/10) "คำที่มาประกอบด้วย อนุ ศัพท์ที่ใช้
ในความหมายที่เป็น ลักษณะ เป็นต้น ต้องลงทุติยาวิภัติ"

ส่วนสูตรที่มีมากกว่า 3 พยางค์ ได้กล่าวไว้ในตารางเปรียบเทียบแล้ว³⁹ ผู้วิจัยขอละไว้ ไม่นำมากล่าวถึง

1.2 ประเภทของสูตร

สูตรแบ่งเป็น 4 ประเภท มีรายละเอียดตามที่หนังสือ "กัจจายนะชั้น-
พื้นฐาน" อธิบายไว้ดังนี้

...สูตรมี 4 อย่าง คือ สัญญาสูตร 1, อธิการสูตร 1, ปริภาสาสูตร 1, วิธิสสูตร 1

สูตรสำหรับตั้งชื่อ ชื่อว่า สัญญาสูตร
สูตรอันตามไปข้างหน้าก็ดี ข้างหลังก็ดี ชื่อว่า อธิการสูตร
สูตรอันตั้งอยู่ในที่เดียว สามารถกล่าวครอบคลุมได้โดยรอบ ชื่อว่า ปริภาสาสูตร
สูตรอันมีหน้าทีลบล ทำที่ฆะ ทำที่สสะ เป็นต้น ชื่อว่า วิธิสสูตร วิธิสสูตรนี้มี 8 อย่าง
โดยมีโลปวิธ เป็นต้น⁴⁰

³⁹คูตารางเปรียบเทียบ, หน้า 36-64.

⁴⁰พระชนกาทิวังสมหาเถระ, กัจจายนะชั้นพื้นฐาน พระศรีสุทธิพงษ์ (สมศักดิ์
อุปสโม ป.ธ.9) ตรวจแก้ พระมหาประวัติ ธรรมรุกขิโต แพล สนิธิ-ปฐมนามกัณฑ์ วิชาานนท์
สำนักน้อย แพล ทุติยานามกัณฑ์ ลำดับธาตุ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2531),
หน้า 1.

1.2.1 ตัวอย่างสัญญาสูตร

"อกุชราปาทย โเอกจตุตาลีส์" (ก. 2) "ที่เรียกว่าอักขระ
มี 41 ตัว มี อ เป็นต้น"

สูตรนี้ถือว่าเป็นสัญญาสูตร เพราะเป็นการตั้งชื่อ อ อา-ส
ห พ อ ว่าเป็น "อักขระ"

"ตตฺโถหนตา สรา อฏฐ" (ก. 3) "บรรดาอักขระ
41 ตัวเหล่านั้น อักขระ 8 ตัว อันมีตัวโอ เป็นตัวสุดท้าย ชื่อว่า สระ"

สูตรนี้จัดว่าเป็นสัญญาสูตร เพราะเป็นการตั้งชื่อ อ อา อ
อิ อุ อู เอ โอ ว่าเป็น "สระ"

1.2.2 ตัวอย่างอธิการสูตร

"ชินวณนยุตฺตํ ทิ" (ก. 52) "สูตรทุก ๆ สูตร ต้องเหมาะ-
สมกับพระคำรัสของพระชินเจ้าเท่านั้น"

สูตรนี้ ไม่บอกกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์โดยตรง แต่ท่านก็ถือ-
เป็นสูตรด้วย และมีอำนาจ "ตามไป" บังคับสูตรข้างหน้าและข้างหลังได้ จึงถือว่าเป็นอธิการ-
สูตร

1.2.3 ตัวอย่างปริภาสาสูตร

"ปรสมณฺญา ปโยเค" (ก. 9) "เมื่อมีความจำเป็นจะต้อง
ใช้คำ [ชื่อ] คำในคัมภีร์สันสกฤต [หรือคำในคัมภีร์อื่น] ก็นำมาใช้ในคัมภีร์นี้ได้"

สูตรนี้จัดว่าเป็น ปริภาสาสูตร เพราะกล่าวเปิดโอกาสกว้าง ๆ
เอาไว้ ซึ่งสูตรต่อ ๆ มาบางสูตรใช้หลักนี้

"สพฺพเสเมกาภิธานเ ปโร บุริโส" (ก. 409) "ประธาน
หลายตัวที่บุรุษต่างกัน ให้ใช้กริยาตามบุรุษของประธานตัวหลัง"

สูตรนี้ จัดเป็นปริภาสาสูตร เพราะครอบคลุมหลักเกณฑ์การใช้

กริยาอาชยาตทุก ๆ วิกิตติ ทุกวจนะ และทุก ๆ บท

1.2.4 ตัวอย่างวิธีสูตร

"สรา สเร โลบ" (ก. 12) "ลบสระหน้า เพราะสระ-
หลังได้"

สูตรนี้ จัดเป็นวิธีสูตร เนื่องจากเป็นกฎการทำสระสนธิโดย
วิธีลบ

"รสส์" (ก. 26) "รัสสระระตัวหน้า เพราะมีพยัญชนะ
ตามหลังบ้าง"

สูตรนี้จัดเป็นวิธีสูตร เป็นกฎการทำพยัญชนะสนธิโดยวิธีรัสสระ
เป็นที่น่าสังเกตว่า สูตรในคัมภีร์ไวยากรณ์มีสูตรนั้น ไม่ได้
เป็นหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์ทั้งหมด หลักการทั่ว ๆ ไปที่ต้องใช้ในคัมภีร์ท่านก็ตั้งเป็นสูตรด้วย

2. หลักการเขียนวृत्ติและประเภทของวृत्ติ

2.1 หลักการเขียนวृत्ติ

ในคัมภีร์นยาสะ แสดงหลักเกณฑ์ของวृत्ติว่า

สมฺพฺนุโธ จ ปทญฺเจว ปทตฺโถ ปทวิคฺคโท
โจทนา ปรีหาโร จ ฉพฺพิธา สุตฺตวณฺณา⁴¹

คำอธิบายสูตรมีหลัก 6 อย่าง คือ

1. สมฺพฺนุโธ มีความสัมพันธ์กับสูตรอื่น
2. ปทฺ แยกบทในสูตร
3. ปทตฺโถ เนื้อความของบทในสูตร
4. ปทวิคฺคโท วิเคราะห์บทในสูตร

⁴¹พระวชิรพุทธเถระ, นยาสปกรณ์ (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, 2522), หน้า 6.

5. โจทนา ปัญหาหรือข้อขัดแย้งในสูตร
6. ปริหาโร คำตอบปัญหาหรือข้อขัดแย้งนั้น

คำอธิบายสูตรที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์นี้ ค่อนข้างมาก ได้แก่ คำอธิบายสูตรในคัมภีร์รูปสัทธิตี ตัวอย่างเช่น สูตรรูปสัทธิตีที่ 285 (ฐ. 285) มีสูตรและคำอธิบาย ดังนี้

(285) กมมบปวงนียยุตเต.

กम्मบปวงนียเยหิ นิปาโตปสัคเคหิ ยุตเต โยเค สัตติ ลิงค์มฺหา ทุตติยา
วิภคฺติ โหติ.

กัมมํ ปวงนียํ เยสนฺเต กम्मบปวงนียา, ประสมญฺญาวเสน วา อนฺวาทโย
กम्मบปวงนียสญฺญา.

[สูตร] เมื่อ[คำนาม]ใช้กับ [อุปสรรคและนิบาตที่ชื่อว่า] กัมมบปวงนียะ [ให้-
ลงทุตติยาวิภคฺติหลังลิงค์⁴² (คำนาม)]

[วุตติ] เมื่อนำ[คำนาม]มาใช้กับนิบาตและอุปสรรค ที่ชื่อว่า กัมมบปวงนียะ ให้-
ลงทุตติยาวิภคฺติหลังลิงค์ [หลังคำนามนั้น]

นิบาตและอุปสรรคเหล่านี้กล่าว [คือรับ] กัมมะได้ นิบาตและอุปสรรคเหล่านั้น
เรียกว่า กัมมบปวงนียะ หรือนัยหนึ่ง อุปสรรค มี อนุ เป็นต้น ก็ชื่อว่า กัมมบปวงนียะ ตาม
ชื่อที่ใช้ในคัมภีร์สันสกฤต [คือคัมภีร์อษฏาษยัยี ปา. 1/4/83]

จากตัวอย่างข้างต้น แยกอธิบายตามลำดับของหลักการเขียนวุตติ ได้ดังนี้

2.1.1 ตัวอย่างสัมพันธะ

หมายเลข 6,7,8 จัดเป็นสัมพันธะ เพราะคำเหล่านี้ไม่มีใน
ตัวสูตร แต่คำอธิบายสูตรใส่เข้ามาโดยอาศัยความสัมพันธ์กับสูตรก่อน

2.1.2 ตัวอย่างปะ

ปะ หรือ บท ในสูตรนี้มีเพียงบทเดียว คือ กम्मบปวงนียยุตเต
คำอธิบายสูตรจึงไม่แยกบทไว้ (สูตรอื่นที่แยกบทชัดเจน เช่น "สี" (ฐ. 195) ท่านแยกบทว่า

⁴²คำว่าลิงค์ หมายถึง คำนามที่ยังไม่ประกอบวิภคฺติ (ดูคำอธิบายสูตร ฐ. 11)

ล อ อิติ ทวิบทินิ...สูตรว่า ลี แยกเป็น 2 บทคือ ลี กับ อ)

2.1.3 ตัวอย่างพหัตถะ

หมายเลข 2 และ 4 เป็นคำอธิบายบทในสูตรคือทำให้รู้ว่า
กมุบบวจนีย นั้นได้แก่ นิบาตและอุปสัคค์ คำว่า ยุตฺต นั้น หมายถึง โยค คือ ประกอบ หรือ
ใช้กับ

2.1.4 ตัวอย่างบทวิคคะ

หมายเลข 10, 11, 12, 13 แสดงบทวิเคราะห์ทำให้เห็น
รูปคำของ กมุบบวจนีย ว่ามีรูปวิเคราะห์อย่างไร

2.1.5 ตัวอย่างโจทนา

คำอธิบายในสูตรนี้ไม่ได้แสดงปัญหาหรือข้อขัดแย้งเอาไว้
(แต่สูตรก่อนหน้านี้นี้ คือ "กาลหุธานมจจนุสโยเค" (ฐ. 284) "[ลงหุติยาวิภคตติกับ]คำที่
แสดงถึง กาลเวลา และระยะทาง เมื่อมีความเกี่ยวข้อง[กับ กริยา คณะ ทัพพะ]อย่างต่อเนื่อง"
ปัญหาหรือข้อขัดแย้งในสูตรนี้ คือ อจจนุสโยเคติ ก็ ? "ทำไมจึงต้องบอกว่า
เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องด้วยเล่า ? "

2.1.6 ตัวอย่างปริหาระ

เมื่อไม่มีปัญหา จึงไม่มีคำตอบปัญหาในสูตรนี้เช่นเดียวกัน
ส่วนปริหาระ หรือคำตอบปัญหาสำหรับ ฐ. 284 คือ มาเส มาเส ญุชติ, โยชเน
โยชเน วิหาริ ปกัฏฐาเปสิ. เฉลยว่า ถ้าไม่เกี่ยวข้องกันอย่างต่อเนื่อง ก็ไม่ใช่หุติยา-
วิภคตติ เช่น มาเส มาเส ญุชติ "[เขา] ย่อมบริโภคน ในเดือน ในเดือน [บริโภคนเดือน-
ละครั้ง]" โยชเน โยชเน วิหาริ ปกัฏฐาเปสิ "[เขา] ให้พระคิษฐาน พระวิหาร ใน-
โยชน ในโยชน [ให้สร้างวิหาร ทุก ๆ ระยะ 1 โยชน ไม่ใช่สร้างติดกันไปตลอดทั้งโยชน]"

หมายเลขที่เหลือ คือ หมายเลข 5 และ 9 เป็นคำที่ใส่-
เข้ามา (ปักขิปนะ) ตามหลักไวยากรณ์

2.2 ประเภทของวุตติ

อาจารย์ อุ ธัมมานันตะ เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

อธิบายว่า

วุตติมี 3 ประเภท คือ

1. สุตตวุตติ คำอธิบายสูตรโดยตรง
2. อนุวตฺตนวุตติ คำอธิบายประกอบจากสูตรอื่น
3. ปกฺขิปนวุตติ คำอธิบายที่ใส่เข้ามา⁴³

ตัวอย่างที่แสดงถึงประเภทของวุตติ มีอยู่โดยทั่วไป เช่น สูตรกัจจายนะ ที่ 298 (ก.298) ว่า

(298) กาลทุธานมจฺจนฺตสํโยเค
กาลทุธานํ อจฺจนฺตสํโยเค ทฺตียํวิภคฺติ โหติ.

[สูตร] [ลงทฺตียาวิภคฺติกับ] คำที่แสดงถึงกาลเวลาและระยะทาง เมื่อมีความเกี่ยวข้อง อย่างต่อเนื่อง

[วุตติ] ลงทฺตียาวิภคฺติ เมื่อคำที่แสดงถึงกาลเวลาและระยะทาง มีความเกี่ยวข้อง[กับ กริยา คุณะ ทัพพะ] อย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่างข้างต้นแยกเป็นประเภทของวุตติได้ดังนี้

2.2.1 ตัวอย่าง สุตตวุตติ

หมายเลข 1, 2 จัดเป็นคำอธิบายสูตรโดยตรง เพราะเป็นคำที่ท่านนำมาจากสูตร พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าสูตรนี้ มี 2 บท คือ กาลทุธานํ กับ อจฺจนฺตสํโยเค

2.2.2 ตัวอย่าง อนุวตฺตนวุตติ

หมายเลข 3 เป็นคำอธิบายประกอบที่ต่อเนื่องมาจากสูตรอื่น

⁴³ สัมภาษณ์ อุ ธัมมานันตะ, เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง, 25 มิถุนายน

เพื่อให้ทราบว่าสูตรนี้ใช้หุติยาวิภคติ

2.2.3 ตัวอย่าง ปกฺขิปนวุตฺติ

หมายเลข 4 เป็นคำอธิบายที่ใส่เพิ่มเข้ามา เพื่อให้ได้ความ
และได้รูปประโยคสมบูรณ์

3. หลักการเขียนอุทาหรณ์

อุทาหรณ์นั้น ควรจะเป็นการแสดงถึงการใช้ภาษาที่มีอยู่จริง เหตุนี้ การแสดง
อุทาหรณ์ของภาษาที่ตายแล้ว สังเกตได้ว่า ท่านผู้รจนาระมัตระวังมาก กล่าวคือ อุทาหรณ์ที่ยก
มาเป็นตัวอย่างแต่ละสูตร มักเป็นอุทาหรณ์ที่ยกตาม ๆ กันมา ดูจากตารางเปรียบเทียบ⁴⁴
ทำให้น่าเชื่อว่า คัมภีร์ไวยากรณ์มีสูตรภาษาบาลีนั้นยกอุทาหรณ์ตามแบบคัมภีร์สันสกฤตบ้าง ยก
อุทาหรณ์จากพระไตรปิฎกบ้าง ที่ท่านคิดแต่งขึ้นเองน่าจะไม่มี ถ้ามีก็ต้องคล้ายคลึงกับตัวอย่าง
เดิม แม้แต่บุคคลสมมติในประโยคก็ยังใช้ "เหวหัตตฺ" อยู่เรื่อยมา อุทาหรณ์จึงเป็นหลักฐาน
การใช้ภาษาที่มีค่ายิ่ง อย่างไรก็ตาม การเขียนอุทาหรณ์ก็พอจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ
อุทาหรณ์โดยตรง และอุทาหรณ์โดยอ้อม

3.1 ตัวอย่างอุทาหรณ์โดยตรง

สูตรว่า "กาลหุธานมจฺจนุตฺสโยเค" (ก.298) "[ลง หุติยาวิภคติกับ]
คำที่แสดงกาลเวลาและระยะทาง เมื่อมีความเกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง" อุทาหรณ์โดยตรง คือ
มาลี มโสมนํ ภูษติ,..." [เขา] บริโภคข้าวกับเนื้อ ตลอดเดือน"

3.2 ตัวอย่างอุทาหรณ์โดยอ้อม

จากสูตรข้างต้นนั้น ถ้าไม่แสดงความต่อเนื่อง ก็ไม่เป็นหุติยาวิภคติ ใช้
วิภคติอื่น เช่น สิวจฺนเร โภชนํ ภูษติ. "[เขา] บริโภค โภชนะ ในปี [บริโภคนปีละครั้ง]"
จัดว่าเป็นอุทาหรณ์ในสูตรนี้ด้วย แต่เป็นอุทาหรณ์โดยอ้อม

⁴⁴ดูตารางเปรียบเทียบ, หน้า 36-64.

เนื้อหาและแนวการเขียนตำราไวยากรณ์ในคัมภีร์สัมพันธจินตา

คัมภีร์สัมพันธจินตา เป็นคัมภีร์ประเภทตำราไวยากรณ์ ที่จัดว่ายังมีส่วนสำคัญของคัมภีร์ครบถ้วน คือ มีคันทารัมภกถา บทเริ่มต้นคัมภีร์ซึ่งเปรียบเสมือนคำนำ มีเนื้อหาวากยสัมพันธ์ที่แยกประเด็นการเขียนเป็นเรื่อง ๆ เอาไว้ และมีคำนิคม หรือคำลงท้ายที่บอกผู้แต่งชัดเจน

ในส่วนคันทารัมภกถา ท่านผู้รจนารจนาไว้เพียง 1 คาถา อีก 1 คาถา เป็นคาถาบอกเหตุผลที่ตั้งชื่อว่า "สัมพันธจินตา" รวมในส่วนนี้เป็น 2 คาถา

ในส่วนเนื้อเรื่อง ท่านแบ่งเป็น 5 หัวข้อ คือ กริยา การก สัมพันธะ อนุตตะ และ วุตตะ ตามลำดับ โดยเขียนเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง แทรกด้วยสูตรการกในลักษณะอ้างอิงรวม 29 สูตร เนื้อหาที่เป็นคาถา มี 45 คาถา

ส่วนสุดท้ายเป็นนิคมคาถา รวมทั้งสิ้น 10 คาถา มีเนื้อความยกย่องครูทุก ๆ ท่าน ยกย่องพระโมคคัลลานเถระ (ผู้แต่งไวยากรณ์โมคคัลลานะ) ยกย่องพระเมธังกร ผู้เป็นทั้งศิษย์และเพื่อนร่วมงานของท่าน จบลงด้วยบอกว่าตัวท่านเอง คือ พระสังฆรักขิต เป็นผู้แต่งคัมภีร์นี้

เมื่อรวมเฉพาะคาถาดังแต่ต้นจนจบคัมภีร์จึงมี 57 คาถา คาถาแรกของคำลงท้ายเป็นวสันตติลกฉันท์ นอกนั้นเป็นปัฐยาวัตฉันท์ทั้งหมด ผู้วิจัยจะแยกศึกษาวิเคราะห์เป็นส่วน ๆ ไป ดังนี้

1. คันทารัมภกถา

อาจารย์อุ อัมมานันตะ เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปางอธิบายว่า

มีข้อความแสดงการเริ่มต้นคัมภีร์ ที่ศึกษากันต่อ ๆ มาว่า

อาสินมกาโร วตถุ นิทุเทโส วาปี ตมมุขิ

เนื้อความแสดงการเริ่มต้นคัมภีร์นั้น มี 3 อย่าง คือ คำอาเศียรวาท 1 คำนมัสการ 1 เรื่องราวที่เป็นสาเหตุ 1

คัมภีร์ภาษาบาลี มักเริ่มต้นด้วยคำนมัสการ เรียกว่า นมการบุพพคันทารัมภะ ที่เริ่มต้นด้วยคำอาเศียรวาทเรียกว่า อาสีสบุพพคันทารัมภะ เช่น คัมภีร์สุโธธาลังการ ที่เริ่มต้นด้วย

เรื่องราว เรียกว่า วัตถุพุกคั่นถารัมภะ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น⁴⁵

1.1 นมการพุกคั่นถารัมภะ

ท่านผู้รจนาคัมภีร์สัมพันธจินตา แสดงความนอบน้อมพระพุทธองค์ด้วย-
คำว่า ซินิ นมสฺสิตฺวา (108/5) "ขอนมัสการพระเจ้า" นับว่าเป็นการเริ่มต้นเขียนคัมภีร์
ของท่านด้วยคำนมัสการนี้ แม้ไม่ปรากฏว่ามีคำนมัสการพระธรรม และพระสงฆ์อยู่ในบทเริ่มต้น
นี้ด้วย ก็มีได้หมายความว่าท่านนมัสการพระรัตนตรัยไม่ครบ 3 ทั้งนี้ เพราะพระรัตนตรัยมี
ความไม่แยกจากกัน (อวินาภาวะ) ในคัมภีร์วุดโทหัยฉันโทปกรณ์ อันเป็นงานเขียนของผู้เขียน
องค์เดียวกัน ท่านก็เริ่มต้นคัมภีร์ในลักษณะนี้ ว่า

นมตฺถุ ชนสนฺตฺวาน-
ธมฺมุชฺชฺลนฺตฺโรจฺจโน

ตมสนฺตฺวานภทฺทโน,
มุนินฺโททาทโรจฺจโน.

นโม อ ความนอบน้อม มุนินโททาทโรจจโน แต่พระจอมปราชญ์ผู้จัดตั้งดวงเดือนอันมี
รัศมีขาวผุดผ่อง ธมฺมุชฺชฺลนฺตฺโรจฺจโน ผู้ทรงมีพระสัทธรรม จัดตั้งรัศมีอันเจิดจ้าของดวง-
เดือน ชนสนฺตฺวานตมสนฺตฺวานภทฺทโน ผู้ทรงขจัดได้ซึ่งหมู่แห่งโมหะจัดตั้งความมืดที่นอนเนื่อง
อยู่ในสันดานของหมู่ชนโดยปกติ เม ของข้าพเจ้า อตฺถุ ขอจงมี

ท่านสังฆรักขิตมหาสามีเถระ แสดงการนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าโดยตรงด้วยคาถาแรกนี้
แต่นักศึกษาพึงทราบ ว่า ไม่เพียงแสดงการนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าอย่างเดียวเท่านั้น ยัง
แสดงการนอบน้อมต่อพระธรรมและพระสงฆ์โดยอ้อมด้วย ด้วยอวินาภาวนัย (วิธีที่มีความ
ไม่แยกจากกัน)⁴⁶

ส่วนบทเริ่มต้นคัมภีร์อีก 2 ประเภท ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างไว้ด้วย เพื่อ
เป็นแนวเปรียบเทียบ

⁴⁵สัมภาสณ์ อุ อัมมานันทะ, เจ้าอาราสวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง, 25
มิถุนายน 2531.

⁴⁶คันธสารภิกขุ, วุดโทหัยฉันโทปกรณ์แปล (ลำปาง: วัดท่ามะโอ, 2527), หน้า
17. (อัครสำเนา).

1.2 อาสีสุพพกัณณการัมภะ

คัมภีร์สุโธธาลังการ จัดว่าเป็นการเริ่มต้นคัมภีร์ด้วยอาเศียรวาท
เนื้อหาบทเริ่มต้นนั้นมีว่า

มุนินทวทนมุโષ- คพุกสมุภาสุบุตร
สรณํ ปาณินํ วาณิ มยหํ ปิณยตมมณํ.

ขอพระวาณิ คือ พระสังฆกรรม อังคตงาม สมภพในห้องแห่งบังกช
กล่าวคือพระโอรสของพระจอมมุนี ผู้เป็นที่พึ่งแห่งปาลชาติทั้งหลาย
โปรดยงใจของข้าพเจ้าให้เอิบอิมเทอญ⁴⁷

1.3 วัตถุพพกัณณการัมภะ

ในคัมภีร์วิสุทธีมคค์ ท่านผู้รจนาเริ่มต้นคัมภีร์ โดยการยกเอา
เรื่องราวขึ้นมาเป็นสาเหตุในงานเขียนของท่าน สาเหตุนั้นมีว่า

สีเล ปติฏฐาย นโร สบุญโญ จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ
อาตปปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมํ วิชฺฐเย ชฏฺฐนฺติ ฯ

อิติ ทิทํ วุตฺตํ ฯ กสฺมา ปเนตฺตํ วุตฺตํ ฯ⁴⁸

ภิกษุผู้เป็นคนฉลาด มีความเพียร มีปัญญาบริหารตน ตั้งอยู่ในศีลแล้ว
อบรมจิตและปัญญาอยู่ นั้น พึงดวงชฏฐันได้แล

คำดังนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ก็เหตุไฉนจึงตรัสคำ⁴⁹

⁴⁷พระสังฆรักขิตมหาสามี, พระคัมภีร์สุโธธาลังการ แปลโดย นาวาอากาศเอกแย้ม
ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2504), หน้า 1.

⁴⁸พระพุทโธเสาจารย์, วิสุทธีมคค์สส นาม ปกรณวิเสสสส ปฐโม ภาค
(พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 1.

⁴⁹มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธีมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1 (พระนคร: มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, 2519) หน้า 1.

บทเริ่มต้นคัมภีร์ 2 ประเภทหลังนี้ ทำให้เห็นว่า การเริ่มต้นคัมภีร์นั้น มิได้จำกัดอยู่แต่บทนมัสการเสมอไป

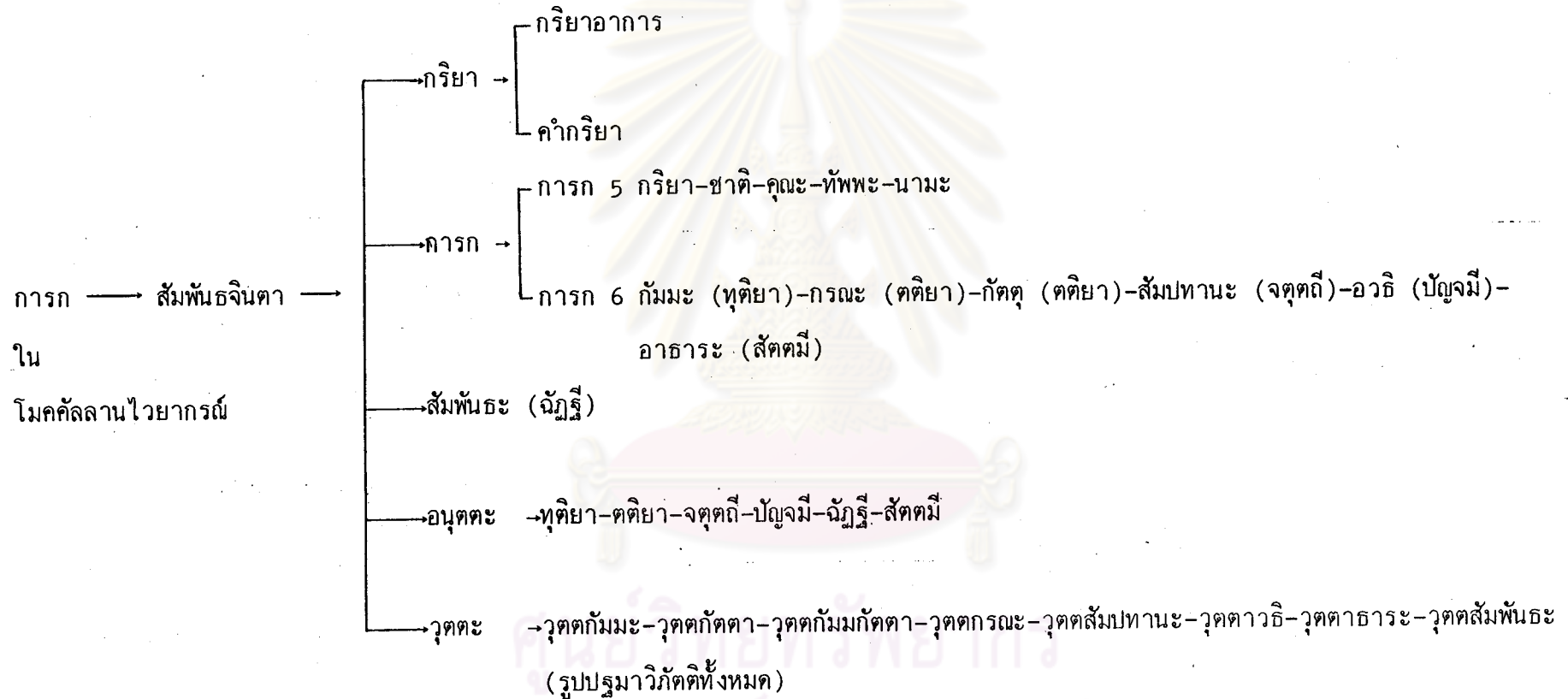
2. โครงสร้างของเนื้อหาทางวากยสัมพันธ์ในคัมภีร์สัมพันธจินตา

คัมภีร์สัมพันธจินตา แม้จะเป็นตำราไวยากรณ์ที่อธิบายเฉพาะเรื่องการก แต่ท่านก็ไม่ได้เรียกงานของท่านว่า การก และแม้ถึงจะใช้สูตรอย่างเช่นไวยากรณ์มีสูตรทั้งหลาย แต่การวางรูปแบบการเขียนก็มีได้เหมือนคัมภีร์ไวยากรณ์มีสูตรทั่วไป กล่าวโดยสรุปคือ ท่านนำเอาสูตรที่เกี่ยวกับการกในโมคคัลลานไวยากรณ์ มาจัดวางรูปแบบการอธิบายเสียใหม่ ไม่ได้เขียนเป็น สูตร วุติ และอุทาหรณ์ ตลอดทั้งคัมภีร์ โปรดดูแผนภูมิแสดงโครงสร้างเนื้อหาในหน้าถัดไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิแสดงโครงสร้างเนื้อหาทางวากยสัมพันธ์ในคัมภีร์สัมพันธ์จินตา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากแผนภูมิจะเห็นว่า เนื้อหาการที่เคຍอยู่ในรูปของสูตร วุคคิ และอุทาหรณ์ ตามลักษณะของไวยากรณ์มีสูตรในคัมภีร์โมคคัลลานั้น ในคัมภีร์สัมพันธจินตาคำนำมาจัดเรียบเรียงใหม่ โดยแบ่งเป็นหัวข้ออธิบาย 5 หัวข้อ คือ กริยา การก สัมพันธะ อนุตตะ และวุคตะ ตามลำดับ แต่ละหัวข้อมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกันในเชิงความคิดทางวากยสัมพันธ์ ดังนั้นรูปประโยค-เพียงประโยคเดียวสามารถนำมาอธิบายให้เห็นแนวคิดตามหัวข้อต่าง ๆ ได้ ในการอธิบายหัวข้อต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะใช้ประโยคว่า

สุโท โอนัน ปจติ

พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

มาเป็นหลักชี้ให้เห็นแนวคิดของท่านผู้รจนา ดังต่อไปนี้

2.1 กริยา

กริยา แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ กริยาอาการ (Action) กับคำกริยา (Verb) กริยาอาการแบ่งออกไปอีกเป็น 2 อย่าง คือ กริยาอาการที่อยู่ในตัวผู้กระทำเรียกว่า กัตตุภูริ กริยาอาการที่อยู่ในสิ่งที่ถูกกระทำเรียกว่า กัมมภูริ ตัวอย่างข้างต้นนั้นแยกเป็นกริยา-ประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

-สุโท แสดงกริยาอาการที่อยู่ในตัวผู้กระทำ (กัตตุภูริ) คือ เมื่อพ่อครัว-หุงข้าว กริยาอาการที่ปรากฏในตัวพ่อครัวขณะนั้นก็คือ การเตรียมภาชนะ การติดไฟ การข้าวข้าว เป็นต้น กริยาอาการเหล่านี้อยู่ในตัวผู้กระทำไม่ใช่อยู่นำคำกริยา คือ ปจติ เพราะคำกริยาแสดง-อาการอะไรไม่ได้ เพียงแต่เป็นตัวบอกความหมายเท่านั้น

-โอนัน แสดงกริยาอาการที่อยู่ในสิ่งที่ถูกกระทำ (กัมมภูริ) คือ ข้าว-เมื่อหุงแล้วก็มีลักษณะอ่อนนุ่ม ร้อน ชวนรับประทาน เป็นต้น

-ปจติ เป็นคำกริยา บอกความหมายว่า หุง ไม่ได้เป็นตัวแสดงกริยาอาการ-เอง ตัวแสดงกริยาอาการ คือ สองคำข้างต้น

คัมภีร์สัมพันธจินตาคอธิบายหัวข้อกริยาไว้เพียงเท่านั้น ส่วนกริยาในลักษณะ-อื่น เช่น สกรรมกริยา อกรรมกริยา ท่านกล่าวรวมไว้ในหัวข้อวุคตะ

2.2 การรก

การรก ท่านแยกอธิบายเป็น 2 ลักษณะ คือ การรก 5 อย่าง และการรก 6 อย่าง

การรก 5 อย่าง ประกอบด้วย

1. กริยา ท่านบอกเพียงว่า หมายถึงกริยาตามที่อธิบายไว้แล้วในหัวข้อแรก กริยาจึงหมายถึง กริยาอาการ และคำกริยาดังกล่าวแล้ว
2. ชาติ คือ คำที่บอกถึงกำเนิด สัญชาติ ความหมายเดิม เช่น โค "วัว" บอกกำเนิดของสัตว์ชนิดหนึ่ง อย่างนี้ถือเป็น ชาติ
3. คุณะ หมายถึง คำที่บอกถึงคุณลักษณะ คำคุณศัพท์ คำขยาย เช่น ธวโล "ขาว" นีล "เขียว"
4. ทัพพะ หมายถึง คำนามที่เป็นตัวหลักให้คำคุณศัพท์ขยาย และหมายถึงวัตถุสิ่งของ สิ่งที่มีตัวมีตน มองเห็นได้ เช่น นีล อุบล "ดอกอุบล เขียว" อุบล จัดว่าเป็น ทัพพะ
5. นามะ คำที่เป็นชื่อ เช่น เทวทตฺโต "ชื่อเทวทัตต์" ยญฺญทตฺโต "ชื่อยญฺญทัตต์" เป็นต้น

การรก 5 อย่างนี้ เมื่อนำมาอธิบายประโยคตัวอย่างจะเป็นดังนี้

- สูโท และ โอนน์ จัดเป็นทัพพะ

- ปจติ จัดเป็น กริยา

โดยปกติคำทั้ง 5 เหล่านี้ เป็นคำที่ใช้บอก "ความหมายของคำ"⁵⁰ ว่าแบ่งได้เป็น 5 อย่าง แต่การที่ท่านจัดเป็นการรกนั้น น่าจะเป็นเพราะว่า คำที่มีความหมายต่าง ๆ ตามลักษณะนี้ ต้องนำไปประกอบเป็นการรก 6 อย่าง จึงถือเป็นการรกไปด้วย

⁵⁰ คัมภีร์อื่น เช่น สหฺตฺตฺถเภทจินฺดา อธิบายคำทั้ง 5 เหล่านี้ ว่าเป็นความหมายของคำ ไม่เรียกว่าเป็นการรก กระจายละเอียดใน

อุ อัมมานันตะ, สำนวนภาษาในคัมภีร์พุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: ก้าวหน้า-การพิมพ์, 2524), หน้า 57- 61.

การก 6 อย่าง คือ

1. กัมมะ หมายถึงสิ่งที่ถูกกระทำ แบ่งเป็น 3 อย่าง คือ

-นิพัตติกัมมะ กัมมะที่ถูกทำให้มีขึ้นจากที่ไม่เคยมี

-วิกติกัมมะ กัมมะที่ถูกทำให้ผิดแปลกไปจากเดิม

-ปัตติกัมมะ กัมมะที่เข้าถึงได้ด้วยความรู้ลึก

กัมมการกนี้ เป็นทศยาวิภัตติ ความจริงในการอธิบายการก 6 ท่าน-
ผู้รจนาน่าไม่บอกว่าแต่ละการกใช้วิภัตติใดโดยตรง แต่อุทาหรณ์ที่ท่านให้ไว้แสดงรูปวิภัตติชัดเจน
ผู้วิจัยจึงถือเอาตามอุทาหรณ์นั้น

2. กัตตุ (กัตตา) หมายถึง ผู้กระทำ แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

-สัปธานกัตตา กระทำด้วยตัวเอง

-ปิโยชกัตตา สั่งให้ผู้อื่นกระทำ

กัตตุการกนี้ หมายถึงเอาผู้กระทำที่มีรูปคำเป็นตติยาวิภัตติเท่านั้น
ถ้าผู้กระทำเป็นปฐมวิภัตติ ท่านไม่กล่าวถึงไว้ในหัวข้อการก แต่นำไปกล่าวถึงไว้ในหัวข้อวุตตะ

3. กรณะ หมายถึง เครื่องมือกระทำ แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

-พาหะ เครื่องมือที่อยู่นอกร่างกาย

-อัมพันตระ เครื่องมือที่อยู่ในร่างกาย

กรณการกนี้ เป็นตติยาวิภัตติ

4. สัมปทานะ หมายถึง สิ่งของ หรือบุคคลที่ผู้อื่นมอบสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้

แบ่งเป็น 3 คือ

-อนุมันตา ยอมรับ

-อนิรากัตตา ปฏิเสธไม่ได้

-อรารกะ เชื้อเชิญ

สัมปทานการกนี้ เป็นจตุตถวิภคต

5. อวธิ หมายถึง เขต หรือแดนที่กำหนด แบ่งเป็น 2 คือ

-จละ จุดที่กำหนดมีการเคลื่อนไหว

-อจละ จุดที่กำหนดไม่มีการเคลื่อนไหว

อวธิการกนี้ เป็นปัญจมีวิภคต

6. อาธาระ หมายถึง วัตถุ หรือสถานที่ที่รองรับ แบ่งเป็น 4 อย่าง คือ

-พยาปกะ ชิมซาบ ปะปน

-โอบสิเลสิกะ มีความเกี่ยวข้อง

-สามีบิกะ ใกล้เคียง

-วิสยะ ที่อยู่อาศัย

อาธการกนี้เป็น สัตตมีวิภคต

เมื่อนำประโยคตัวอย่างข้างต้นมาเทียบลักษณะการกจะเป็นดังนี้

-สูโท เป็นกัตตา ท่านอธิบายไว้ในหัวข้อวุดตะ เรียกว่า วุดตกัตตา
ไม่จัดเป็นกัตตการกตามหัวข้อนี้โดยตรง ถ้ารูปประโยคเป็น สูเทน โอทโน ปัจยเต "ข้าวสุก
อันพ้อคร้ว หุงอยู่" สูเทน จึงจะเป็นกัตตการก

-โอทโน เป็นกัมมการก ประเภทวิกติกัมมการก เป็นคำที่เป็นไปตาม-
หลักเกณฑ์ในหัวข้อนี้

-ปจติ เป็นคำกริยา มีส่วนเกี่ยวข้องกับการก ในฐานะที่การกเป็น-
เหตุของกริยา ทำให้กริยาสมบูรณ์ แต่ ปจติ ไม่เป็นการกใด ๆ ในการก 6 นี้

ข้อสังเกตในเรื่องการก 6 ของคัมภีร์สัมพันธจินตา คือ

1. การกรในหัวข้อนี้ หมายถึง ผู้ทำ (Doer) มิใช่หมายถึงวิภคิตี (Cases) และวากยสัมพันธ์ (Syntax)

2. ท่านผู้รจนา อธิบายการกรเหล่านี้ โดยไม่บอกถึงวิภคิตีว่า การกร- นั้น ๆ ใช้วิภคิตีใด อาจเป็นด้วยเหตุผลดังนี้ คือ

-ชื่อการกรนั้น ๆ บอกถึงวิภคิตีอยู่แล้ว เช่น กัมมการกร ก็หมายถึง ทุติยาวิภคิตี กรณการกร ก็หมายถึง ตติยาวิภคิตี เป็นต้น

-ตัวอย่างที่ท่านให้ไว้แสดงรูปวิภคิตีชัดเจนอยู่แล้ว

3. แสดงให้เห็นถึง การกร กับการใช้วิภคิตินั้นเป็นคนละส่วนกัน แต่ก็มีความเกี่ยวข้องกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อท่านจะอธิบายตติยาวิภคิตีว่า ใช้อย่างไรบ้าง ท่านจะอธิบายไว้ในหัวข้ออนุตตะ แต่ตติยาวิภคิตีที่ใช้อย่างเป็นกัตตา (ในหัวข้ออนุตตะเรียกว่า อนุตตะกัตตา) และกรณะ (ในหัวข้ออนุตตะเรียกให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของท่านว่า อนุตตะกรณะ) เฉพาะ 2 อย่างนี้เท่านั้นที่จัดอยู่ในการ 6 ได้ การใช้ตติยาวิภคิตีในความหมายอื่น เช่น เป็นลักษณะ เหตุ เป็นต้น ไม่ใช่การกร จึงต้องจัดไว้ในหัวข้ออนุตตะดังกล่าวแล้วเพียงอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุปคือ เรื่องของการกร 6 นั้น แยกกว่าเรื่องของ อนุตตะมาก การกร 6 อธิบายเพียง 5 วิภคิตี คือ ทุติยา ตติยา จตุตถิ ปัญจมี และสัทตมีวิภคิตี เฉพาะความหมายที่เป็นการกรได้เท่านั้น แต่อนุตตะอธิบายการใช้วิภคิตีตั้งแต่ตุติยาถึงสัทตมีโดยละเอียด ทั้งที่เป็นการกรและไม่เป็นการกร

2.3 สัมพันธ์

หัวข้อนี้ ท่านมุ่งอธิบายจตุตถิวิภคิตีที่ใช้ในความหมายสัมพันธ์ (สามีสัมพันธะ) โดยเฉพาะ เพื่อชี้ให้เห็นว่าเป็น อการกร (มิใช่การกร) รวมอยู่ในการกร 6 ไม่ได้ เพราะสัมพันธ์-ไม่เกี่ยวข้องกับกริยา (การกร 6 เกี่ยวข้องกับกริยาทั้งหมด) แต่รวมอยู่ในเรื่องอนุตตะได้ เมื่อแสดงการใช้จตุตถิวิภคิตีในลักษณะต่าง ๆ

ดังนั้น ประโยคตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกเป็นหลักไว้ คือ สูโท โอนัน ปจติ จึงไม่มีลักษณะของสัมพันธ์ เพราะไม่มีรูปจตุตถิวิภคิตีในประโยค

2.4 อนุตตะ

วิภัติประเภทอนุตตะจัดว่าเป็นเนื้อหาที่ท่านผู้รจนาอธิบายโดยใช้สูตรมากที่สุดถึง 23 สูตร แต่การใช้สูตรก็เป็นไปในลักษณะอ้างอิงว่า หลักเกณฑ์นี้ใช้ตามสูตรใด ไม่ประสงค์จะอธิบายตามหลักการอธิบายสูตรโดยทั่วไป สาระของอนุตตะในคัมภีร์สัมพันธจินตา จึงมุ่งแสดงให้เห็นการใช้วิภัติตามความหมายต่าง ๆ และตามลักษณะต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ครอบคลุมเรื่องการใช้วิภัติไว้เกือบทั้งหมด (ส่วนที่ขาดไปคือ ปฐมวิภัติ ท่านนำไปอธิบายไว้ในหัวข้อถัดไป และอาลปะที่ท่านไม่กล่าวถึงเลย) หัวข้อนี้จึงนับว่าเป็นหัวใจของคัมภีร์

ตัวอย่างประโยคที่ผู้วิจัยยกเป็นหลักไว้ข้างต้นแยกอธิบายตามหลัก อนุตตะ
ได้ดังนี้

-สุโท เป็นปฐมวิภัติ ไม่มีในหัวข้ออนุตตะ (ท่านแยกอธิบายไว้ในหัวข้อวุดตะ)

-โหน จักเป็น อนุตตะกัมมะ หรือเรียกให้เต็มว่าอนุตตวิภัติกัมมะ เป็นคำที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในหัวข้อนี้

-ปจติ เป็นคำกริยา ไม่มีในหัวข้ออนุตตะ (อยู่ในเรื่องกริยา หัวข้อแรก)

2.5 วุดตะ

หัวข้อนี้ท่านผู้รจนาประสงค์จะอธิบายสูตรเพียงสูตรเดียวคือ สูตรปฐมวิภัติว่า "ปฐมาตุตมตเต" "ลงปฐมวิภัติในคำที่ยังเป็นความหมายเดิม" นับเป็นการเขียนคำอธิบายสูตรที่ยาวที่สุดในคัมภีร์ แสดงให้เห็นถึงความหมายของปฐมวิภัติในแง่มุมต่าง ๆ ในลักษณะที่สัมพันธ์กับวิภัติประเภทอนุตตะทุกวิภัติ โดยเฉพาะความหมายที่เป็นการก และอการก (ฉฐวิภัติ) สามารถเปลี่ยนเป็นวุดตะ คือปฐมวิภัติได้ โดยที่ความหมายยังเท่าเดิม รูปประโยคเปลี่ยนไปได้ตามความเหมาะสม

ตัวอย่างประโยคที่ผู้วิจัยยกเป็นหลักไว้ข้างต้นแยกอธิบายตามหลักวุดตะ
ได้ดังนี้

-สุโท เป็นผู้กระทำ และเป็นปฐมาวีภตติ ท่านเรียกว่า วุตตกัตตา เป็นคำที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในหัวข้อนี้

-โอหน้ เป็นอนุตตกัมมะ (ตามหลักในหัวข้ออนุตตะ)

-ปจติ เป็นคำกริยา (ตามหัวข้อกริยา)

เมื่อต้องการเปลี่ยน โอหน้ ซึ่งเป็นกัมมการกตามหัวข้อการก และเป็น อนุตตกัมมะ ตามหัวข้ออนุตตะ ให้เป็นวุตตะ คือ ปฐมาวีภตติ ก็เปลี่ยนเป็นประโยคว่า สูเทน โอทโน ปจียเต "ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่" ความหมายเท่าเดิม แต่รูปวิภตติเปลี่ยนไป รูปกริยาเปลี่ยนไปเป็นรูปกัมมวาจก ซึ่งยกตัวกัมมะขึ้นเป็นปฐมาวีภตติ แยกอธิบายแต่ละคำได้ดังนี้

-สูเทน เรียกตามหัวข้ออนุตตะว่า อนุตตกัตตา (และจัดเป็นกัตตุ-การก ตามลักษณะของการก 6)

-โอทโน เป็น วุตตกัมมะ "กัมมะที่เป็นปฐมาวีภตติ" เปลี่ยนรูปมาจากหุตติยาวิภตติ ซึ่งเป็นรูปปกติของกัมมะ เป็นคำที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในหัวข้อนี้

-ปจียเต เป็นคำกริยา (ตามหัวข้อกริยา)

นอกจากเรื่องปฐมาวีภตติแล้ว ในหัวข้อวุตตะนี้ ท่านผู้รจนายังได้กล่าวถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวากยสัมพันธ์ที่น่าสนใจไว้อีกคือ

1. เรื่องสกรรมธาคูเป็นภาววาจกได้ ตัวอย่างที่ท่านยกมา คือ สูเทน ปจฺจเต "อันพ่อครัว หุงอยู่"

2. เรื่องวุตตกัมมกัตตา การนำเอาตัวกัมมะขึ้นเป็นกัตตาในประโยค ดังตัวอย่างว่า ภิชฺชเต กุสุโล สยเมว "นางข้าว ย่อมพึง เอง"

3. ประโยคเหตุกัตตุวาจก และเหตุกัมมวาจก

ประโยคเหตุกัตตุวาจก ตัวอย่างเช่น ปาจยตุโยหน้ เทว-หตุเตน ยญฺญุหตุโต "ยญฺญุหตุตต์ ยงเทวหตุตต์ ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก"

- ประโยคเหตุกัมมวาทก ตัวอย่างเช่น คามียีเต มาณวโก
คามิ เทวตฺเตน "มาณพ อันเทวหัตตํ ย่อมยังให้ไป สูบ้าน"

ประโยคเหตุกัตตวาทก และเหตุกัมมวาทก ท่านผู้รจนอธิบาย
โดยอ้างสูตรอีก 5 สูตร หัวข้อวุดตะนี้จึงมีสูตร 6 สูตร

เมื่อรวมสูตรการกทั้งหมดที่ท่านผู้รจนอ้างอิง คือ ในหัวข้อ-
อนุตตะ 23 สูตร และในหัวข้อวุดตะนี้ 6 สูตร จึงเป็น 29 สูตร แต่สูตรการกในคัมภีร์โมคคัลลานะ-
มี 41 สูตร สูตรที่ไม่ได้กล่าวถึงในคัมภีร์สัมพันธจินตนาจึงมีอีก 12 สูตร ดังนี้

1. กมุเม ทุตติยา (โมค. 2/2) "ลงทุตติยาวิภตติ ในกัมมะ"
สูตรนี้แม้ท่านไม่ได้อ้างอิง แต่ก็อธิบายเนื้อหาไว้ในหัวข้อการก (ดูทแปล 2.1)

2. สดตฺตมฺยธาเกฺย (โมค. 2/4) "คำที่ใช้กับ อุป ศัพท์
ที่มีความหมายว่า เกิน หรือมากกว่า ให้ลงสัตตมวิภตติ (กับคำนั้น)" สูตรนี้เป็นสูตรบอกการใช้-
สัตตมวิภตติ กับ อุป ศัพท์ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตรและเนื้อหา

3. สามิตฺเตธินา (โมค. 2/15) "คำที่ใช้กับ อธิ ศัพท์
ที่มีความหมายว่า เป็นเจ้า เป็นนาย ให้ลงสัตตมวิภตติ (กับคำนั้น)" สูตรนี้เป็นสูตรบอกการใช้-
สัตตมวิภตติ กับ อธิ ศัพท์ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตรและเนื้อหา

4. กตฺตฺตฺรเณสุ ตติยา (โมค. 2/16) "ลงตติยาวิภตติ
ในกัตตา (ผู้กระทำ) และกรณะ (เครื่องมือกระทำ)" สูตรนี้บอกการใช้ตติยาวิภตติ แม้ท่าน-
ไม่ได้อ้างอิง แต่อธิบายเนื้อหาไว้ในหัวข้อการก (2.2, 2.3) และอนุตตะ (4.2)

5. จตฺตฺตฺถิ สมฺปทานเ (โมค. 2/24) "ลงจตตถิวิภตติ
ในสัมปทานะ" สูตรนี้ไม่ได้อ้างอิง แต่อธิบายเนื้อหาไว้ในหัวข้อการก (2.4) และอนุตตะ (4.4)

6. บญฺจฺมฺยวธิสฺสุมา (โมค. 2/26) "ความหมายของคำที่-
เป็นอวิ (บอกเขต หรือแดนที่กำหนด) ให้ลง บัญจมวิภตติ" สูตรนี้ไม่ได้อ้างอิง แต่อธิบายเนื้อหา-
ไว้ในหัวข้อการก (2.5) และอนุตตะ (4.5)

7. อปปริที วชฺชเน (โมคฺ. 2/27) "คำที่ใช้กับ อป ปริ ศัพท์ ที่มีความหมายว่า เว้น ให้ลงบัญญัติวิภัตติ (กับคำนั้น)" สูตรนี้บอกการใช้บัญญัติวิภัตติ กับ อป และ ปริ ศัพท์ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตรและเนื้อหา

8. ปตินิธิปฏิทานesu ปตินา (โมคฺ. 2/28) "คำที่ใช้กับ ปติ ศัพท์ ในความหมาย แทนตัว ส่งคืน หรือ คืนตัว ลงบัญญัติวิภัตติ (กับคำนั้น)" สูตรนี้บอกการใช้บัญญัติวิภัตติ กับ ปติ ศัพท์ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตร และเนื้อหา

9. ริเต ทุตฺติยา จ (โมคฺ. 2/29) "คำที่ใช้กับ ริเต ศัพท์ (ปราศจาก) ให้ลงทุตฺติยาวิภัตติ หรือ บัญญัติวิภัตติ (กับคำนั้น)" สูตรนี้บอกการใช้ ทุตฺติยา หรือ บัญญัติวิภัตติ กับ ริเต ศัพท์ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตรและเนื้อหา

10. สตุตฺตมฺยธาเร (โมคฺ. 2/23) "ลงสัตตมวิภัตติใน อาธาระ" สูตรนี้ไม่ได้อ้างถึง แต่อธิบายเนื้อหาไว้ในหัวข้อการก (2.6) และอนุตตะ (4.6)

11. อามนฺตเน (โมคฺ. 2/38) "ลงปฐมาวิภัตติในคำร้อง-เรียก" สูตรนี้เป็นสูตร อาลปนะ ท่านไม่กล่าวถึงทั้งตัวสูตร และการใช้วิภัตตินี้ในลักษณะใด ๆ ไร้เลย

12. ญฺฐี สมนฺนฺเต (โมคฺ. 2/39) "ลงญฺฐีวิภัตติ ใน-สัมพันธะ (สามีสัมพันธะ)" สูตรนี้ ท่านไม่อ้างถึง แต่อธิบายเนื้อหาไว้ชัดเจนในหัวข้อสัมพันธะ (3.) และอนุตตะ (4.7)

สรุปก็คือ สูตรทั้ง 12 สูตร ข้างต้นนี้ ท่านผู้รจนานี้ได้กล่าวถึง เนื้อหาสาระไว้ 6 สูตร ได้แก่ โมคฺ. 2/2, โมคฺ. 2/16, โมคฺ. 2/24, โมคฺ. 2/26, โมคฺ. 2/32, และโมคฺ. 2/39 ส่วนที่เหลืออีก 6 สูตรนั้นไม่ได้กล่าวถึงเลยทั้งตัวสูตร และ เนื้อหาสาระ

2.6 วิธีการเขียน ในคัมภีร์สัมพันธจินตา

คัมภีร์สัมพันธจินตา แม้จะเป็นคัมภีร์ประเภทตำรา ไม่ใช่วรรณคดี แต่ท่านผู้รจนาก็ได้พยายามอธิบายเนื้อหาของท่านด้วยบทร้อยกรองผสมผสานกับร้อยแก้วตลอดคัมภีร์ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในเชิงการเขียนของท่านผู้รจนา วิธีการเขียนของท่านสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ให้หลักเกณฑ์โดยผู้เป็นบทร้อยกรอง แล้วขยายความหรืออธิบายข้อความที่ท่านคิดว่าเป็นปัญหาเป็นบทร้อยแก้ว เช่น

กริยาย การกานัญจ โยโค สมุพฺพสมฺมโต
ตสฺมาสฺส จินฺตา สมุพฺพธ - จินฺตานุตฺตาทินิสฺสิตา ฯ

เอตฺถาทิสฺสเทเน วุตฺตวิกฺตติเกทา สงฺคยฺหนฺติ ฯ สมุพฺพโธ
ปน ชาตฺวิสา สมุพฺพธสฺสเทเนว ฯ

ความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันของคำกริยากับการก
ทั้งหลาย นักปราชญ์ท่านสมมติเรียกว่า วากยสัมพันธ์
เพราะฉะนั้น แนวคิดอันเกี่ยวข้องกับเรื่องวากยสัมพันธ์
นั้นก็เรียกได้ว่า "สัมพันธจินตา" มีวิภคติประเภท
อนุตตะ เป็นต้น ฯ

ในคำประพันธ์ข้างต้นนี้ คำว่า อาทิ "[มีวิภคติประเภทอนุตตะ]
เป็นต้น" ข้าพเจ้าหมายรวมไปถึงวิภคติประเภททุตตะด้วย ฯ ส่วนสัมพันธะ หมายรวมอยู่ใน
คำว่า วากยสัมพันธ์ ตามปกติ ฯ

จะเห็นว่า ข้อความในบทร้อยกรองที่ท่านนำมาอธิบายเพิ่มเติม
มี 2 คำ คือ อนุตฺต และ สมุพฺพธ

2. อธิบายหลักเกณฑ์ต่าง ๆ โดยละเอียด เป็นบทร้อยแก้วเสียก่อน
แล้วจึงผู้เป็นบทร้อยกรองสรุปคำอธิบายนั้น เช่น

... ปฏฺิเสธตพฺพเมว ปสฺชชฺช ปตฺวา ตสฺทิสฺมนเปกฺขิตฺวา
นิเสโธ ปสฺชชฺชปฏฺิเสโธติ ฯ

ปสฺชชฺชปฏฺิเสโธ โส สพฺพธาตฺถนินฺวตฺตณฺ

ญะโย ปริยทาโส ตฺ วตฺตโตณฺณตฺต วตฺติ ยา ฯ

... การได้พบ คือ ประสบสิ่งที่ควรปฏิเสธแล้วไม่พิจารณาเรื่องนั้น
ปฏิเสธทันที เรียกว่า เป็นปัสชชปฏิเสธ ฯ

ปัสชชปฏิเสธ ก็คือ การปฏิเสธเพื่อความทั้งหมด
ส่วนความประพัตติในเรื่องอื่น นอกเหนือจากเรื่อง
ฝ่ายธรรมพึงทราบว่าเป็นปริยทาสะ ฯ

ข้อความนี้ท่านอธิบายให้เห็นความแตกต่างของปัสชชปฏิเสธ และ
ปริยทาสะเป็นร้อยแก้วมาก่อนแล้วจึงสรุปเป็นร้อยกรอง ในลักษณะสรุปคำอธิบายอีกครั้งหนึ่ง

2.7 ลักษณะภาษาที่ใช้ในคัมภีร์สัมพันธจินตา

ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์สัมพันธจินตามีลักษณะดังนี้ คือ

1. ใช้ประโยคสั้น ๆ และใช้คำง่าย ๆ แต่ยากแก่การตีความหมาย-
อย่างยิ่ง เช่น

- คาโม ยถาสุมภวํ. "กลุ่มการก ย่อมมีขึ้นตามสภาพที่เป็นไปได้
[ของแต่ละประโยค]"

- ภาโว สตุตฺตา. "ภาวะ คือ ความมีความเป็น"

- สมาสเนน ยถา ชิตินฺทฺริโย ภิกฺขุ. "กัตฺตาที่เป็นวุดตะใช้-
กับคำสมาส เช่น ภิกษุ มีอินทรีย์ อันชนะแล้ว"

2. ใช้คำซ้ำในประโยคเดียวกัน หรือประโยคที่ใกล้กัน โดยที่ความ-
หมายของคำนั้นต่างกัน เช่น

- สมฺพนฺโธ ปน ชาตฺวิสา สมฺพนฺธสฺสฺเทเนว. "แต่สัมพันธะ
(สามีสัมพันธะ) หมายรวมอยู่กับคำว่า สัมพันธะ (วากยสัมพันธ) ตามปกติ"

- ตทา ทพฺพิ วิเสสนํ, ... โคปิณฺโฑ วิเสสฺสฺกุโฑ ทพฺพิ.
"ลักษณะนั้นจัดว่า ทัพพะ (วัตถุ) เป็นตัวขยาย ตัวโค เป็นตัวถูกขยาย ก็จัดเป็นทัพพะ (คำนาม)"

3. ในการอ้างเนื้อหาไวยากรณ์จากคัมภีร์โมคคัลลานะ ท่านผู้รจนาจะยกมาเพียงสูตรกับตัวอย่างเท่านั้น คำอธิบายสูตรท่านไม่ยกมา ลักษณะนี้ทำให้คัมภีร์สัมพันธ์จินตอ่านเข้าใจยากอย่างยิ่ง เพราะขาดความสมบูรณ์ในเนื้อหาส่วนที่จำเป็น ถ้าผู้อ่านไม่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับโมคคัลลานไวยากรณ์เลย จะอ่านไม่เข้าใจตลอดทั้งคัมภีร์ เช่น

- รุกขมณฺ วิชฺโชตเต วิชฺช อิจฺจาโท อนุเนติ. "สูตรว่า อนุนา คือ [ลงหุตติยาวิภคฺติ] เพราะประกอบด้วย อนุ คัพฺท [ตามความหมายที่กล่าวแล้ว] เช่น สายฟ้าแลบ ย่อมส่องสว่าง ทาง ต้นไม้"

- ปพฺพตมณฺ ติฏฺฐตฺติ สหตฺเตติ. "สูตรว่า สหตฺเต คือ [ลงหุตติยาวิภคฺติ] เพราะประกอบด้วย อนุ คัพฺท] ในความหมาย พร้อม, กับ เช่น กองทัพ ตั้งอยู่กับ ภูเขา"

- อนุ สาริปฺพุตฺมฺ หิเนติ. "สูตรว่า หิเน คือ [ลงหุตติยาวิภคฺติ] เพราะประกอบด้วย อนุ คัพฺท] ในความหมายต่ำกว่า เช่น ผู้มีปัญญาทั้งหลาย ต่ำกว่า พระสาริปฺพุตฺร"

จากตัวอย่างจะเห็นว่า นอกจากท่านผู้รจนาจะไม่เขียนคำอธิบายสูตรดังกล่าวแล้ว ตัวอย่างประกอบแต่ละสูตรท่านก็ยกมาเพียงตัวอย่างเดียว และบางตัวอย่างที่ยกมา ก็ยกมาไม่ครบทุกคำ เช่น ปพฺพตมณฺ ติฏฺฐตฺติ ประโยคเต็มเป็น ปพฺพตมณฺ เสนา ติฏฺฐตฺติ เป็นต้น จึงเป็นข้อยากอย่างยิ่งสำหรับผู้อ่านที่จะเข้าใจความให้ได้ตลอดและถูกต้องโดยไม่มีคัมภีร์โมคคัลลานะประกอบ

4. มีการใช้คำที่มีรูปคล้ายคลึงกับคำสันสกฤต ตามคัมภีร์โมคคัลลานะ ทำให้ผู้อ่านที่คุ้นกับคำบาลีทั่วไปเพียงอย่างเดียวเข้าใจคำเหล่านี้ได้ไม่ชัดเจน เช่น

<u>คำสันสกฤต</u>	<u>คำในคัมภีร์สัมพันธ์จินตนา</u>	<u>คำบาลีทั่วไป</u>
อนุตฺ	อนุตฺ	อฺตฺ
อฺจฺยเต	อฺจฺยเต	วฺจฺยเต
คฺรฺ	คฺรฺ	คฺรฺ
กฺริยา	กฺริยา	กิริยา
คฺมฺยเต	คฺมฺยเต	คฺมฺยเต

<u>คำสันสกฤต</u>	<u>คำในคัมภีร์สัมพันธจินตา</u>	<u>คำบาลีทั่วไป</u>
วิษณุมิตร	วิณฺหุมิตฺต	-
อธีเต	อธีเต	สชฺฌายติ
	ฯลฯ	

5. ใช้คำก่อนเป็นศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ เช่น คำขยายใช้ นิสฺสิต, คุณ, วิเสสน และ เกทก คำที่ถูกขยายใช้ นิสฺสย, ทพฺพ, วิเสสฺส และ เกทฺย ที่รองรับใช้ อาธาร สิ่งที่จะต้องมีการรองรับใช้ อาเอษฺย คำเหล่านี้อาจเป็นปัญหาสำหรับผู้อ่านได้ ถ้าไม่เข้าใจความหมายเฉพาะในหลักไวยากรณ์

6. ใช้คำของไวยากรณ์โมคคัลลภาวะ เช่น

<u>คำในสายไวยากรณ์กัจจายณะ</u>	<u>คำในสายไวยากรณ์โมคคัลลภาวะ</u>
ทวนุทสมาส	จตุทสมาส
เณ ณาเป (ปัจจย)	ณิ ณาปิ
นามกณฺฑ	สุยาทิกณฺฑ
อาชฺยาคกณฺฑ	ตุยาทิกณฺฑ
วฺยากรณ	สทฺทลฺกฺขณ
	ฯลฯ

โดยสรุปภาษาในคัมภีร์สัมพันธจินตา มีลักษณะคล้ายคลึงตามและอิง- อาศัยคัมภีร์โมคคัลลภาวะ มีคัมภีร์โมคคัลลภาวะเป็นแม่แบบทั้งสำนวนภาษา และเนื้อหาไวยากรณ์

2.8 คุณค่าของคัมภีร์สัมพันธจินตา

ดังได้กล่าวแล้วว่า คัมภีร์สัมพันธจินตาเป็นผลงานรวบรวมสูตรการก- ในคัมภีร์โมคคัลลภาวะ นำมาจัดเรียบเรียงใหม่ แยกอธิบายเป็นหัวข้อ 5 หัวข้อ คือ การก สัมพันธะ อนุตตะ และวุตตะ ตามลำดับ เนื้อหาการกที่เคยอยู่ในรูปของสูตร วุตติ และ- อุทาหรณ์นั้น เปลี่ยนมาอยู่ในรูปของหัวข้อ 5 หัวข้อ เป็นการรวมเนื้อหาที่กระจัดกระจายมาไว้- เป็นหมวดหมู่เดียวกัน สะดวกกับการค้นหา และทำความเข้าใจ เช่น การก 6 ท่านก็รวมไว้-

ด้วยกัน ตั้งแต่กัตุการกถึงอาหารการก เรื่องวิภคติประเภทอนุตตะ ก็แสดงการใช้วิภคติ ตั้งแต่ทุติยาถึงสัตตมิไว้ตามลำดับ ในหัวข้อเดียวกันเนื้อหาใน 2 หัวข้อนี้ เมื่ออยู่ในคัมภีร์ โมคคัลลานะจะกระจัดกระจายปนอยู่ในสูตรบ้าง วุคตบ้าง อุทาหรณ์บ้าง ไม่เป็นหมวดหมู่ ดังเช่นในคัมภีร์สัมพันธจินตา ดังนั้นจุดเด่นและคุณค่าของคัมภีร์นี้จึงอยู่ที่วิธีนำเสนอเนื้อหา ซึ่งแสดงออกถึงการจัดลำดับความคิดทางวากยสัมพันธ์ภาษาบาลีอย่างดีเยี่ยม นับได้ว่าเป็นการวางแผนการเขียนไววยากรณ์มีสูตรที่ล้ำสมัยในยุคนั้นทีเดียว

3. เปรียบเทียบชื่อสัมพันธ์ในคัมภีร์สัมพันธจินตา กับชื่อสัมพันธ์ในหนังสือวากยสัมพันธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส⁵¹

ตำราไววยากรณ์ทั้ง 2 เล่มนี้ แม้จะต่างยุคสมัยกันมาก แต่ก็มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องวากยสัมพันธ์ภาษาบาลีเช่นเดียวกัน การเปรียบเทียบจะทำให้เห็นชื่อสัมพันธ์ที่ตรงกัน และต่างกัน รวมทั้งจะทำให้เข้าใจความหมายของชื่อเรียกนั้น ๆ ในคัมภีร์สัมพันธจินตาชัดเจนขึ้น เพราะชื่อเรียกสัมพันธ์ในหนังสือของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้ว ในการเปรียบเทียบชื่อเรียกสัมพันธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ใช้คำย่อว่า "สมเด็จ ฯ" ชื่อเรียกสัมพันธ์ในคัมภีร์สัมพันธจินตาใช้ว่า "สัมพันธ์จินตา" ชื่อทุกชื่อเขียนอย่างคำไทย และจำกัดวงอยู่เฉพาะชื่อสัมพันธ์ที่สมเด็จ ฯ ใหไว้ตั้งแต่ปฐมวิภคติถึงสัตตมิวิภคติ ดังนี้

<u>วิภคติ</u>	<u>สมเด็จ ฯ</u>	<u>สัมพันธ์จินตา</u>
ปฐม	ลิงค์ตตะ	อตถมัตตะ
	สยกัตตา	วุตตกัตตา
	เหตุกัตตา	บโยชกัตตา
	วุตตกัมมะ	วุตตกัมมะ
ทุติยา	อวุตตกัมมะ	อนุตตกัมมะ

⁵¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไววยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ 3 พิมพ์ครั้งที่ 25 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 216-221.

<u>วิภัติ</u>	<u>สมเด็จ ฯ</u>	<u>สัมพันธจินตา</u>
	สัมปาปุนิยกัมมะ	-
	การิตกัมมะ	ปโยชชกัมมะ
	อัจฉนตสังโยคะ	อัจฉนตสังโยคะ
	อกถิตกัมมะ	-
	กิริยาวิเสสณะ	กิริยาวิเสสณะ
ตติยา	करणะ	करणะ
	ตติยาวิเสสณะ	-
	อนภิตกัตตา	อนุตตกัตตา
	เหตุ	เหตุ
	อิตถัมภูตะ	-
	สัทตถตติยา	สัทตถ
จตุตถิ	สัมปทานะ	สัมปทานะ
ปัญจมี	อปาทานะ	อวธิ
	เหตุ	คุณะ
ฉฐี	สามีสัมพันธะ	สัมพันธะ
	สมุหสัมพันธะ	-
	ภาวาหีสัมพันธะ	-
	อนาทระ	อนาทระ
	นิทธารณะ	นิทธารณะ
	ฉฐีกัมมะ	ฉฐีกัมมะ
สัตตมี	ปฏิจฉันนอาธาระ	-
	พยาปกาธาระ	พยาปกาธาระ
	วิสยาธาระ	วิสยาธาระ
	สมปีกาธาระ	สมปีกาธาระ
	อุปสิเลสิกาธาระ	โอปสิเลสิกาธาระ

<u>วิภัตติ</u>	<u>สมเด็จ ฯ</u>	<u>สัมพันธจินตา</u>
สัตตมีย์	กาลสัตตมีย์	-
	นิมิตตสัตตมีย์	นิมิตตะ
	ลักษณะ	ภาวลักษณะ
	นิทธารณะ	นิทธารณะ

4. นิคมคาถา

คำลงท้ายในคัมภีร์สัมพันธจินตา แม้จะมีความสมบูรณ์ครบถ้วนตามเนื้อหาที่ปรากฏ อยู่แล้วในวิทยานิพนธ์นี้⁵² แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อความ 2 คาถาดันของคำลงท้ายนั้น ตรง กับข้อความในคัมภีร์สารัตถวิลาสินี⁵³ และคัมภีร์ปโยคสิทธิ⁵⁴ ข้อความ 2 คาถานั้น คือ

เยนนุตตนาทรตนากรมนนุเนน
 มนุถาจโลลลลิตถญาณวเรน ลหุธา
 สารามตาทิสุชิตา สุขยนุติ จญญเญ
 เต เม ชยนุติ คุรวัว คุรวัว คุณเฑทึ ฯ

ชยตีห มหาบุญญเญ โส โมคคัลลฉายโน มุณี
 ยสุส สารุคคณุกุท- กิตติ สัพพตถ ปตตฎา ฯ

ครูทั้งหลายเหล่าใด ซึ่งข้าพเจ้าได้มา ด้วยวิธีกวนทองทะเล แห่งคัมภีร์อันหาที่สุกมิได้ โดยใช้ความรู้อันประเสริฐ มั่นคง แน่นหนา ประหนึ่งภูเขา [มาเป็นเครื่องกวน] ครูทั้งหลาย เหล่าใด ที่ปราศผู้รู้จักกันว่าเป็นสาระ [สิ่งที่ผุดขึ้นเมื่อได้ กวนทองทะเลแห่งคัมภีร์แล้ว] ท่านเป็นผู้มีความสุขและทำให้ผู้อื่น

⁵² วิทยานิพนธ์นี้, หน้า 167-169.

⁵³ พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, สารัตถวิลาสินี (ลายมือคัดลอกของพระมหาเสรี จิตตโสภี), 2522.

⁵⁴ พระสังฆรักขิตมหาสามีเถระ, ปโยคสิทธิปาฬี, หน้า 302.

มีความสุข ครูทั้งหลายทุก ๆ ท่านของข้าพเจ้าเหล่านั้น
ย่อมเจริญด้วยคุณความดีทั้งหลาย ฯ

ข้อเสียดัง อันเป็นคุณลักษณะที่ดีของพระมุนีใด แม้ไปแล้วทุกแห่งหน
พระมุนีนั้น คือพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มั่งมีปัญญามาก ย่อมประสบ
ชัยชนะในคัมภีร์นี้ ฯ

การที่คัมภีร์ทั้ง 3 มีข้อความตรงกันโดยที่มิได้เป็น เรื่องอ้างอิงนี้ น่าจะเป็น
เพราะเหตุ 3 ประการ คือ

1. ผู้คัดลอกคัมภีร์ที่คัดลอกกันต่อ ๆ มา ใส่เพิ่มขึ้นเองในภายหลัง
2. ผู้แต่งเป็นองค์เดียวกัน จึงใช้ข้อความที่ท่านได้เคยแต่งไว้มาใส่ใน
ผลงานเหล่านี้ของท่านด้วย
3. ข้อความ 2 คาดานี้ เป็นคถายกย่องครูอาจารย์ทั่วไปคถาหนึ่ง
และเป็นคถายกย่องพระโมคคัลลานะ (ผู้แต่งคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์) คถาหนึ่ง อาจจะ
เป็นไปได้ว่าทั้ง 2 คาดานี้ เป็นบทร้อยกรองยกย่องครูอาจารย์ในสายโมคคัลลานไวยากรณ์
ที่ใช้กันจนเป็นประเพณีในสมัยที่แต่งคัมภีร์เหล่านี้

อย่างไรก็ตาม คำลงท้ายของคัมภีร์สัมพันธจินตา ก็เป็นที่ยอมรับของนักปราชญ์ทาง
ภาษาบาลียุคปัจจุบันโดยทั่วไป และใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงถึงการแต่งคัมภีร์อื่น ๆ ของท่าน
พระสังฆรักขิตเถระด้วย⁵⁵

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁵ วิทยานิพนธ์นี้, หน้า 8-9.